

ס. פאולא, ברזיל
כ"ט כסלו תשפ"ב

מי נהר

פנינים לפרשת מקץ - חנוכה - תשפ"ב

איך הותר לחלק את השמן לשמונה חלקים ולא לקיים המצוה בשום לילה

[א] יש להבין מה הטעם שמצות הדלקת נר חנוכה נתקנה באופן מיוחד של הידור מצוה - 'מהדרין' ו'מהדרין מן המהדרין' - יתר על ההידור שמצינו בשאר כל המצוות.

[ב] **הבית יוסף** (או"ח סי' תר"ע) כתב בתירוץ הראשון - על השאלה - למה קבעו חנוכה שמונה ימים הרי ביום הראשון לא היה נס - שחילקו את השמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד והיה דולק עד הבוקר, נמצא דבכל לילה נעשה נס. והקשה **הפרי חדש** שם, דהא קי"ל (יומא ט"ו.) 'מערב עד בוקר' - תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בוקר, (וברש"י פרשת אמור כ"ד ג': יערוך אותו עריכה הראויה למידת כל הלילה, ושיעורו חכמים חצי לוג לכל נר ונר), ואם כן מה ראו לחלקו לחי חלקים. וכוונתו דמאחר ששיעור השמן הנצרך לקיום מצות הדלקת המנורה הוא חצי לוג, אם כן איך חשבו לקיים המצוה בהעדר שיעורה. וכתב הפרי חדש שדברי הבית יוסף בזה אינם מחוורים.

האם דינא ד'מערב עד בקר' נאמר לעיכובא

יש לעיין האם דינא ד'מערב עד בקר' נאמר לעיכובא - דאין המצוה מתקיימת אם אין שיעור דחצי לוג שמן, או שמא י"ל דאינו אלא למצוה ולא לעיכובא. ונסתפק בזה **הפרי מגדים** בספרו ראש יוסף (שבת כ"א: ד"ה אמר רבא): והנה יש לחקור במנורה דבעינן כמדתה מערב ועד בוקר - **אם נאמר דמעכב אפילו דיעבד בזה**, עכ"ל.

ונראה שבספק זה נחלקו הבית יוסף והפרי חדש, דהפרי"ח נקט כמלתא דפשיטא דשיעורא ד'מערב עד בקר' מעכב את מצות הדלקת המנורה, ולכן הקשה דלא היה להם לחלק השמן שבפך כי באופן זה לא היו מקיימים את מצות ההדלקה באף אחד מהימים. אמנם דעת הב"י שאין הדין ד'מערב עד בקר' מעכב את מצות ההדלקה, והשיעור אינו לעיכובא, נמצא דשפיר היה להם לחלק את השמן באופן שיוכלו לקיים עיקר מצות ההדלקה בכל הימים¹.

ואכן כתירוצ' הב"י כתב נמי **הרא"ם** (בביאורי הסמ"ג הלכות חנוכה) והוסיף: דאע"ג דכתיב 'מערב עד בקר' וצריך ליתן שמן כשיעור שיהיה דולק עד הבוקר **היינו למצוה ולא לעיכובא**,

¹ הראנ"ח בספר **הנותן אמרי שפר** (משנת ש"צ, ס"פ וישב) הקשה כדברי הפרי"ח וכתב: וצריך לדחוק ולומר ד'מערב עד בקר' אינו אלא למצוה, וזה דוחק גדול, עכ"ל. אמנם כפי שיבואר להלן כבר מצאנו כן להדיא בדברי הראשונים.

עכ"ל². והוא מה שנתבאר בדעת הב"י, שלכן העדיפו לחלק השמן לח' חלקים - כדי שיקיימו עיקר המצוה כל הימים, ועדיף טפי מאשר לקיים המצוה מן המובחר ביום הראשון³.

מחלוקת ראשונים אם השיעור מעכב

איברא שנידון זה כבר נפתח בדברי רבותינו **הראשונים** ז"ל. דהנה **המאירי** בשבת (כ"א:) כתב להקשות כקושיית הפרי חדש, וז"ל: ולילה הראשון שלא היה שם נס השמן מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך, ושאר הלילות על נס השמן. ויש מי שפירש שאף הם הרגישו במיעוט השמן וחלקוהו לשמונה לילות כשיעור ההליכה והחזרה. **ואין נראה לי, שאם כן היאך היו סומכים על הנס בלילה ראשונה**, עכ"ל. וכוונתו מבוארת, דאם היו מחלקים את השמן לא היו מקיימים את המצוה כלל - כיון דבעינן שידלק 'מערב עד בוקר', והם הרי לא היו יכולים לסמוך שיעשה להם נס.

מאידיך **בתוס' הרא"ש** (שבת שם) כתב וז"ל: וא"ת ולמה קבעו שמונה ימים וכו' וי"ל שחלקו את הפך לשמונה והדליקו בכל לילה עד השמינית, ואע"ג דאמרינן התם 'תן לה מדתה - כדי שתהא דולקת מערב עד בוקר', **היינו היכא דאפשר**, עכ"ל. ומפורש בדבריו דאין השיעור לעיכובא. נמצא דהמאירי ותוס' הרא"ש כבר נחלקו בספיקו של הפרי מגדים הנ"ל⁴.

במנחת ברוך (סי' ק"ט ענף ד') הביא דברי הרא"ם הנ"ל דהשיעור הוא למצוה ולא לעיכובא, וכתב דלא מסתבר לומר כן, דכיון שבמצות הדלקת הנרות כתיב 'מערב עד בוקר' פשוט שזו מצותה אפילו לעיכובא, דאי לאו הכי היה צריך לדרוש מקראי דאם אין לו שמן לכל הלילה מדליק למקצת הלילה, ומדלא מצינו דרשא כזו מוכח ד'מערב עד בוקר' הוא לעיכובא, עיי"ש. (וכן הקשה **הכלי חמדה** בפרשת אמור סי' ט'). אך לכאורה יש להשיב, דמאחר דקיי"ל שבקדשים בעינן 'שנה עליו הכתוב לעכב', אם כן י"ל דהאי דינא ד'מערב עד בוקר' - שלא שנה עליו הכתוב - אינו אלא למצוה ולא לעיכובא⁵.

² בספר **מאור יעקב** (להגרי"מ בידרמן חתן השפת אמת זצ"ל, פרי בראשית עמ' י"ג) הביא דברי הרא"ם הללו, והקשה דאיך היו רשאים לעשות כן לפחות מן השיעור הא עברו בלא תגרע, עיי"ש שפלפל בזה. ואינני מבין, דמאחר שהשיעור הוא למצוה ולא לעיכובא שוב לא שייך בזה משום בל תגרע. (בשו"ת **בית יצחק** יו"ד ח"א סי' קמ"ה אות ז' דן בזה נמי מצד איסור דבל תגרע, אלא שהוא לא הביא כלל צד זה דהשיעור דמערב עד בוקר אינו לעיכובא).

³ אלא שבזה גופא יש לעיין, אי עדיפא בכהאי גוונא לקיים המצוה שלפניו בהידור או לדאוג לעיקר המצוה של מחר. ולכאורה תליא באשלי רברבי, ואכמ"ל.

⁴ אולי יש לתלות נידון זה - האם השיעור ד'מערב עד בוקר' הוא למצוה או לעיכובא - במה שדנו רבותינו האחרונים אם המצוה בהדלקת המנורה עיקרה היא מעשה ההדלקה או דהמצוה שיהיה דלוק, (ראה **מנחת חינוך** מצוה צ"ח אות ט', ובחדושי **רבינו חיים הלוי** הלכות ביאת המקדש פ"ט). דאם עיקר המצוה הוא מעשה ההדלקה - יש מקום לומר דהדין של 'מערב עד בוקר' הוא רק לתוספת מצוה מן המובחר, אך אם המצוה שיהיה דלוק מסתבר דהדין של 'מערב עד בוקר' הוא עיקר המצוה - שיהיה דלוק כל הלילה, ולעיכובא הוא. ויש לעיין.

⁵ נראה דזה יהיה תלוי בחקירת **מרן הגרי"ז** זצ"ל (כתבי התלמידים זבחים י"א:) אם האי דינא ד'מערב עד בוקר' שיעור הוא בכמות שמן שצריך לתת בנר, או דאינו אלא שיעור במשך הזמן שצריך לדלוק. דאף אם נימא דהמצוה הוא עצם מעשה ההדלקה (כבהערה לעיל), מכל מקום אם השיעור שנתנה התורה הוא בכמות השמן - אין מקום לומר דבעינן בזה 'שנה הכתוב לעכב', כמו שלא אמרינן כן בכל שיעורי הקרבנות, (עיי' **שיטמ"ק** זבחים ד': שסברא הוא דליפסלו אם חסר בעבודה). אבל אם אינו אלא שיעור במשך ההדלקה - שיהא דלוק כל הלילה - בזה יתכן שהוא דין נוסף על עיקר מצות ההדלקה, ושפיר שייך לומר דבעינן שנה הכתוב לעכב. [ואתי שפיר דהמנחת ברוך לשיטתו - שנקט שם בפשטות שהוא שיעור בשמן - ס"ל דלא בעינן בזה שינה עליו הכתוב לעכב, ודעתו דאדרבה מדלא השמיעתנו התורה דבאין לו די שמן ידליק אף מקצתו מוכח דהשיעור הוא לעיכובא].

[אך יש להקשות דלכאורה מצאנו ששנה עליו הכתוב לעכב, שהרי 'מבוקר עד ערב' כתיב בפרשת תצוה (כ"ז כ"א) וכן בפרשת אמור (כ"ד ג'). וכבר עמד בזה בבתי כהונה (על ביאור הרא"ם לסמ"ג הלכות חנוכה, מהדורת ירושלים תשע"ג אות ל"ג), וכתב: ומיהו היה אפשר לומר שאין זה שנה, דחד למצוה דתן לה מדתה וחד איצטריך לאשמועינן דאין לך עבודה שכשירה מערב עד בוקר אלא זו כדאיתא במנחות (פ"ט). אך שוב כתב שאין זה משמע, עי"ש. והנה בביאורי תוספי הרא"ם (להג"ר יונה נבון זצ"ל, נדפס באוסף פירושים על הסמ"ג ה' חנוכה ליקווד תשנ"ג, עמ' קי"ד) הקשה מדוע הוצרך הרא"ם לומר ד'יתן לה מדתה' הוא למצוה ולא לעיכובא, טפי הו"ל לומר דתירוץ זה אתיא כמאן דדריש איך דרשא מקרא ד'ערב עד בוקר' - דאין לך עבודה שכשרה מערב עד בוקר אלא זו, ולא ס"ל הא ד'יתן לה מדתה', דמסתבר דהני תרי דרשי פליגי אהדדי שהרי אי אפשר לדרוש שתי דרשות מקרא אחד. אך שוב כתב דמהסמ"ג והרמב"ם שפסקו כשתי הדרשות מוכח דלעולם ב' הדרשות לא פליגי, ועי"ש מה שכתב לבאר טעם הדבר (ועי"ע גבורת ארי יומא ט"ו). והנה לפי מה שהעלה הבתי כהונה דשתי פעמים כתיב בתורה 'מערב עד בוקר' וכל דרשא ילפינן מקרא אחר - מובן היטב דלא פליגי הני שתי דרשות, ודוק. ואתי שפיר לפ"ז דהא ד'יתן לה מדתה' לא שנה עליו הכתוב לעכב].

הגה"ק מאוסטרווצא זצ"ל (ספר אור תורה, חנוכה אות ב') הקשה: הא בשמונה ימי חנוכה יש שבת, ולפי דברי הב"י שנתנו בכל לילה חלק שמינית האיך הדליקו בשבת, דאף דמנורה דוחה שבת מכל מקום הוא דוקא בכשיעור, אבל פחות מכשיעור הוי חילול שבת והאיך סמכו על הנס במקום שיש חילול שבת, עכ"ל⁶. אמנם לפי מה שנתבאר בדעת הב"י דאין השיעור ד'מערב עד בוקר' לעיכובא (וכמו שכתבו להדיא התוס' הרא"ש והרא"ם) לא קשה מידי, דהמצוה מתקיימת אף בפחות מכשיעור, ושפיר נדחית השבת מפני עיקר מצות ההדלקה].

והנה לפי מה שנתבאר דתירוצו של הב"י שחילקו השמן לשמונה חלקים היינו משום שאין השיעור מעכב, וכמפורש בתוס' הרא"ש והרא"ם, יש לדחות מה שכתבו **האחרונים**⁷ להוכיח מכאן דאיכא קצת מצוה בחצי שיעור⁸ ולכן היה עדיף לעשות המצוה בחצי שיעור כמה פעמים מלעשות המצוה פעם אחת בשלימות. דלמשנ"ת שאני הכא דהשיעור לא נאמר לעיכובא.

אם שיעור השמן אינו מעכב למה הוצרכו לנס

לפי מה שנתבאר דהשיעור של 'מערב עד בוקר' לא נאמר לעיכובא, צריך ביאור אמאי הוצרכו כלל לנס דחנוכה - שידלק עד הבוקר, הא גם בלאו הכי נתקיימה המצוה.

וי"ל על דרך מה שכתב **הפני יהושע** (שבת כ"א: ד"ה מאי חנוכה) לענין אחר, ואלו דבריו: לכאורה יש לתמוה כל טורח הנס זה למה, דהא קי"ל 'טומאה הותרה בציבור' והיו יכולין להדליק בשמן טומאה. לכך נראה דעיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם, כדאשכחן שנעשה זה הנס תמיד שלא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם. והואיל ואיתרחיש להו ניסא בעיקר הענין שנגאלו גאולה שלימה מיד שונאיהם - שהיו אומרים

⁶ ותיירץ בשני אופנים: אך י"ל דבערב שבת הדליקו מבעוד יום, ובמוצ"ש הדליקו אחר צאת הכוכבים. או אפשר כיון שכבר ראו הנס בימים הקודמים שפיר היו יכולים לסמוך על הנס אף שיש חשש חילול שבת, עכ"ל. ועי"ע בספר **בנין דוד** (פר' מקץ ולחנוכה אות ט"ז) דבר נחמד בזה בשם אחיו. ובשו"ת **אמרי יושר** (להגר"מ אריק זצ"ל, ח"ב סי' ז') תירץ שהדליקו שנים יחד ושנים שעשאוהו פטורים, (ועי"ש עוד מה שכתב בזה, וראה מש"כ על דבריו דו"ז הגר"מ הורוויץ זצ"ל בשו"ת **קנין תורה** ח"ב סי' ק"ה).

⁷ כן כתבו בשו"ת **בית יצחק** (יו"ד סי' קמ"ה אות ז'), בשו"ת **זכר יהוסף** (או"ח סי' ק"כ אות ד' ד"ה ונראה), בשו"ת **אבני חפץ** (סי' י"ג), בשו"ת **אמרי יושר** (ח"ב סי' ז'), ובכלי חמדה בפרשתנו (סי' ג').

⁸ ראה להחיד"א בברכי יוסף או"ח סי' תפ"ב, ובארוכה במחזיק ברכה או"ח סי' תע"ה, ובשערי תשובה שם.

לישראל כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל וגזרו כמו שמדות, ועכשיו שנגאלו ונעשה להם נס גדול ששלטו - לכך נעשה להם ג"כ נס זה בענין הנרות, שהיא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם. לכך נעשה נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיה עת רצון להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה, עכ"ד הפני יהושע.

לענינו י"ל נמי שלא נצרך הנס בשביל עיקר קיום מצות הדלקת הנרות, דהא בלאו הכי ג"כ היו מקיימים, אלא שנעשה להם הנס בשביל שיקיימו המצוה מן המובחר וידלק כל הלילה, כדי להראות חיבתן לפני המקום.

ע"פ זה אתי שפיר מה שנתקן במצות הדלקת נר חנוכה ענין ה'מהדרין' וה'מהדרין' מן המהדרין - מה שלא מצינו כן בשאר מצוות, כי כל עיקרו של הנס נעשה כדי שיקיימו המצוה מן המובחר ובהידור - באופן שידלק מערב עד בוקר, דלעיקר קיום המצוה לא היו צריכים לנס כלל.

.....

אם 'מערב עד בוקר' הוא שיעור בשמן או דין במשך הזמן שצריך לדלוק

בעיקר הדין הנלמד מהכתוב מערב עד בוקר - 'תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה עד בוקר', חקר מרן הגרי"ז זצ"ל (כתבי התלמידים זבחים י"א:) אם הוא רק שצריך שתהא דולקת כל הלילה, או שהוא שיעור בכמות השמן הצריך ליתן במנורה.

ואמר הגרי"ז דיש להוכיח דשיעור הוא בשמן מהא דבכל הלילות היה צריך ליתן שיעור כזה, אף בלילות תמוז הקצרים, (עי' רש"י פרשת תצוה כ"ז כ"א, ובזבחים י"א: ד"ה מדתה, ותוס' מנחות פ"ט. ד"ה ושיערו).

עוד הוכיח הגרי"ז (ראה **שיעורי רבי משולם דוד הלוי** זבחים י"א:) דדין 'מערב עד בוקר' הוא שיעור בשמן, דהנה איתא במנחות (פ"ח:) דנר שכבה באמצע הלילה - וצריך להחליף השמן והפתילה ולהדליקו שנית - צריך ליתן בו חצי לוג שמן אף שלא נשאר עד הבוקר אלא זמן מועט. ועל כרחך ביאור הדבר דאין דינא ד'מערב עד בוקר' רק שיהיה דלוק כל הלילה, אלא שיעור הוא שצריך שיהיה בהדלקת המנורה חצי לוג שמן, ולכן אף היכא דלא בעינן שידלק כל משך שיעור הזה, מ"מ מעשה ההדלקה צריך שיהיה עם שיעור של 'מערב עד בוקר', ואפילו בסוף הלילה.

וכן כתב להוכיח מסוגיא זו **במנחת ברוך** (סי' ק"ט ענף ד') דאפילו לו יצוייר שאירע שלא היה אלא פתילות דקות - באופן שיספיק רביעית הלוג לכל הלילה, ברור שאינו רשאי ליתן בנרות פחות מחצי לוג, דהא גם כשכתבה בחצי הלילה נותן בה פתילה חדשה וחצי לוג שמן, אע"ג דאינו צריך אלא רביעית הלוג, כל שכן כשמדליקה בערב אלא שהפתילות דקות דצריך ליתן חצי לוג⁹.

⁹ אולי יש לתלות נידון זה - האם הוא שיעור בשמן או רק דין במשך הזמן שצריך לדלוק - במה שדנו רבותינו האחרונים האם מצות הדלקת המנורה היא מעשה ההדלקה או המצוה שתהיה דלוקה. דהנה **בחדושי רבינו חיים הלוי** (הלכות ביאת המקדש פ"ט) כתב: והנראה מוכרח בדעת הרמב"ם דס"ל דכל עיקר הך מילתא דהדלקת הנרות אין המצוה בעצם מעשה ההדלקה, כי אם דעיקר מצוהה הוא שיהיו הנרות דולקים תמיד, ובזה שהנרות דולקים הוא דהוי יסוד קיום מצוה זו, משא"כ עצם מעשה ההדלקה אינה שייכת לעיקר קיום מצוה זו, ועיי' עוד מש"כ בזה. ומאידך **המנחת חינוך** (מצוה צ"ח אות ט') נקט דהמצוה היא מעשה ההדלקה, עיי'ש. לפ"ז היה מקום לומר דאם המצוה היא מעשה ההדלקה אזי 'מערב עד בוקר' הוא שיעור שמן הנצרך למצוה הדלקה, דאינה מתקיימת רק עם שיעור שמן של חצי לוג. ואילו אם נימא דאין המצוה אלא שהמנורה תהיה דלוקה - י"ל דבקרא ד'מערב עד

אולם נראה דיש להוכיח איפכא מדברי המאירי (שבת כ"א:) שהקשה על התירוץ שחילקו את השמן שבפח לשמונה חלקים, וז"ל: **ואין נראה לי, שאם כן היאך היו סומכים על הנס בלילה ראשונה**, עכ"ל. וממה דלא הקשה - איך חילקו השמן לח' חלקים - מצד דחסר בשיעור השמן לקיום מצות ההדלקה, מוכח שכל החסרון הוא משום שלא היו יכולין לסמוך שיקרה להם נס וידלק כל הלילה, אבל לולי חסרון זה שפיר עבדו, דכל שבסופו ידלק כל הלילה - אף שהוא בדרך נס - לית לן במה שלא נתן כשיעור. ומוכח שאין שיעור בשמן הנצרך להדלקה, אלא החיוב הוא רק לדאוג שידלק בפועל כל הלילה.

עוד נראה דלא כמו שהכריע הגרי"ז ממה שכתב זקינו **הבית הלוי** (לחנוכה ד"ה והמהדרין מן המהדרין): הנה הא דמצינו במצוה זו הידור ויותר הידור, הנראה משום דעיקר הנס תכליתו היה רק משום הידור מצוה לחודא ולא משום עיקר המצוה, דהרי היה בפך שמן להדליק בו לילה אחת, והרי היו יכולים לעשות פתילות דקות ביותר, שתהיה הפתילה חלק שמינית מן מה שהיה רגיל להיות בכל יום מקודם, והיה מספיק לשמונה ימים והיה מקיים עיקר המצוה, דהרי אין שיעור לעובי הפתילות, וכל הנס היה רק משום הידור מצוה, שיהיו הנרות יפים כמו שהיו מקודם. ועל כן תיקנו חכמים במצוה זו הידורים יותר מבכל מצוה, עכ"ל. ואם כדברי הגרי"ז דנאמר שיעור בכמות השמן הנצרך לקיום מצות ההדלקה - מה ויעיל שיעשו פתילות דקות, הלוא צריך ליתן חצי לוג שמן בנר.

וראיותיו של הגרי"ז (מהא דנותנין שיעור זה גם בלילי תמוז, וגם מהא דכשנכבה הנר באמצע הלילה צריך ליתן שיעור שלם) יש לדחות על פי דברי המהר"ם שיק (בספרו על תרי"ג מצוות, מצוה צ"ח) שלמד מדברי הרא"ש בביצה (כ"ב.) דכשממעט השמן ומרחיקו מפי הנר - מיד כהה האור ואין דולק יפה כבתחילה. וכתב שם שמטעם זה צריך ליתן שמן חצי לוג אפילו בלילי תמוז, כיון דנרות המנורה נעשים על כרחך גדולים - שיוכלו להדליק כל הלילה בלילי טבת, לכך צריך למלאותם אף בלילי תמוז - כדי שיהיו דולקים יפה כפי מה דאפשר.

לפי זה נדחו ראיותיו של הגרי"ז, דבאמת י"ל דיתן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה עד בקר, הוא רק דין במשך הזמן שצריך לדלוק, (ולכן הקשה המאירי רק מצד דאין סומכין על הנס, ומובנים דברי הבית הלוי שהיו יכולים לעשות פתילות דקות יותר שידלק כל הלילה במעט השמן שבידם). ומה שצריך לתת חצי לוג שמן אפילו בלילות הקצרים, וגם הא דאם כבה באמצע הלילה צריך לתת כל השיעור, היינו כדי למלאות הנרות באופן שידלקו יפה ולא ירחק השמן מפי הנרות - שהיו גדולים כמידה שיוכלו לדלוק בלילות הארוכים¹⁰.

בוקר, נאמר שיעור משך הזמן שהנרות צריכים להיות דלוקים. אולם יש לעיין בזה, דהא הגרי"ז בחידושו הנ"ל נקט דהוא שיעור בשמן, ומאידך הוכיח שם מדברי הרמב"ם - שגר שמצאו דלוק מתקנו ואינו צריך לכבותו - כמו שכתב אביו הגר"ח דאין המצוה מעשה הדלקה אלא שהנרות יהיו דלוקים.

¹⁰ אמנם המהר"ם שיק עצמו כתב דבזה מבואר טעם הכתוב שהצריך לתת שיעור חצי לוג גם בלילי תמוז, עיי"ש. אך לדרכנו נראה טפי דאין אנו דורשים טעמא דקרא בזה, (וגם קשה לומר שהתורה תחייב לתת שיעור חצי לוג מטעם שהנרות גדולים וצריך שיגיע השמן עד לפי הנר, שהרי עיקר הדבר שנעשו הנרות גדולים בשביל שידלקו גם בלילי טבת אינו דין מן התורה), אלא דבאמת לא הצריך הכתוב כלל ליתן שיעור חצי לוג, וקרא ד'מבוקר עד ערב' לא בא אלא ללמד את משך הזמן שצריך לדלוק כמשנ"ת, ומכל מקום יש בטעמו של המהר"ם שיק כדי להסביר את הדין המבואר בגמרא דבכל הדלקה צריך שינתן שיעור חצי לוג, והיינו משום דאחר שבאמת עשו את נרות המקדש גדולים - באופן שיתאימו גם ללילי טבת הארוכים - הדין נותן שתמיד ינתן חצי לוג כדי למלאות כל הנר עד שיגיע השמן לפיו וידלק יפה.

[בשו"ת משנה שכיר (או"ח סימן ר"ח) הקשה ע"ד המהר"ם שיק מהגמרא במנחות (פ"ט.) דנחלקו איך שיערו חכמים דמערב עד בוקר הוא חצי לוג - איכא דאמרי מלמעלה למטה שיערו ואיכא דאמרי ממטה למעלה, דמשמע שהנרות החזיקו לוג ולפ"ז כשמלאו רק חצי לוג לא היה הנר מלא, ומוכח דאין מוסיף הידור בזה שממלא, והניח דבריו בצ"ע. ולכאורה י"ל בפשטות דכשיערו הכינו בכל פעם נר בגודל המתאים לכמות השמן שנתנו באותו יום].

מעתה יהיה מיושב מה שהקשה הגרי"ז עצמו, כמו שהביא בשיעורי רבי משולם דוד שם וז"ל: ובסוגיא שם (מנחות פ"ט). פליגי אם כשיעורו התחילו ממטה למעלה, ותחילה נתנו מעט שמן והוסיפו עד שראו שמספיק לכל הלילה ומצאו שזה חצי לוג, או מלמעלה למטה שיערו. והקשה מרן זצ"ל דצ"ע איך שיערו מלמטה למעלה הא בעינן לתת במנורה מדה שתהא דולקת מערב עד בקר ואם נתנו פחות לכאורה לא יצאו ידי הדלקה. ואין לומר שהדליקו במנורה של חול עד שהגיעו למדה זו דהא האי מ"ד מפרש הטעם שלא התחילו מלמעלה למטה משום שאם היו נותנים יותר מכפי הצריך היה הנשאר הולך למחר לאיבוד, ואם מדדו במנורת חול מדוע ילך לאיבוד, ומוכח דמדדו במנורת המקדש ולכך ילך הנותן לאיבוד משום דנידשן השמן ואי אפשר להדליק בו שנית, וא"כ צ"ע כנ"ל, עכ"ל. והניח בלא יישוב.

וכן הקשו **הקדן אורה** (במנחות שם) ו**ההחזון איש** (מנחות סי' ל' סק"ז) דכשיעורו ונתנו פחות מחצי לוג לא קיימו מצות ההדלקה, שהרי לא היה בו כשיעור 'מערב עד בוקר'¹¹.

אמנם לפי מה שנתבאר ד'תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה' אינו דין בשיעור השמן אלא רק שצריך לדלוק כל הלילה, שפיר י"ל דקיימו המצוה אף שנתנו מתחילה פחות שמן, דאם היו רואים באמצע הלילה שהנרות עומדים להכבות היו מוסיפים עוד שמן במנורה, וכמו שכתב רש"י במנחות שם (סוף ד"ה ושיערו): ולמ"ד ממטה למעלה - שבתחילה נתנו רביעית ועמדו שם וראו שאין סיפוק, ושוב הוסיפו עד חצי לוג, עכ"ל¹².

מעתה ארווח לן ליישב באופן נוסף תירוצו של **הבית יוסף** שחילקו את השמן לשמונה חלקים, דהקשו על זה המאירי והפרי חדש מהא ד'תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה עד בקר'. אולם לאור מה שנתבאר י"ל דס"ל דלא בעינן שינתן כל שיעור השמן בתחילת ההדלקה, אלא דיכול להוסיף עוד שמן כל משך זמן ההדלקה. ומיושבת בזה קושיית המאירי והפרי"ח, דבאמת לא סמכו על הנס, אלא שאם היו רואים שהשמן נאכל ואין בו די להיות דולק והולך כל הלילה היו מוסיפים עליו. ונעשה הנס שמעט השמן דלק כל הלילה בלא שיצטרכו להוסיף¹³.

¹¹ ומכח זה כתב הקדן אורה דנראה דבשמן של חול שיערו, ודלא כמבואר ברש"י שם שבמנורה עצמה שיערו, עיי"ש. והנה מלבד שדבריו הם דלא כרש"י, הרי הגרי"ז בקושייתו כבר הוכיח מגוף הסוגיא דאי אפשר לומר ששיעור במנורת חול. והחזו"א כתב נמי לתרץ כן, אך שוב כתב דזה לא יתכן (וכהוכחת הגרי"ז), ועיי"ש מה שתרץ עוד.

¹² שו"ר שכן מפורש ב**מקור חיים** מבעל התיבות (על הלכות חנוכה, סי' תר"ע), דהקשה מהא דסי' תרע"ה ס"ב דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור קודם ההדלקה, דלפ"ז קשה להבין המ"ד במנחות דס"ל ששיערו ממטה למעלה, דהא במנורה ודאי הדלקה עושה מצוה כדמוכח בשבת (כ"ב:), וא"כ על כרחך היה צריכין לשער מלמעלה למטה, וזה תימה לכאורה. וכתב ליישב: לכן נראה דמצוה דהדלקה דחנוכה אינו דומה למצות הדלקה דמנורה, דבנר חנוכה אין המצוה רק תחילת ההדלקה שידליק שיעור כזה. תדע דהא כבתה אין זקוק לה, ומשו"ה צריך מתחילה ליתן כשיעור. משא"כ במנורה המצוה והחוב הוא שיהיה דולק כל שיעור הזה, דהא כבתה זקוק לה, ומשו"ה סגי אפילו כשנותן מתחילה פחות מכשיעור, רק שיראה להוסיף בכל פעם עד שידלק כל השיעור וכמ"ד ממטה למעלה. ולפ"ז אתי שפיר בסי' תרע"ג ס"ב דאמר הדלקה עושה מצוה לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה, שעמד עליו הט"ז בס"ק ח'. ולפמ"ש אתי שפיר כיון דאין מצוה שיהיה דולק כל שיעור הזה כמו במנורה רק תחילת ההדלקה, לפיכך אם כבתה אין זקוק לה, עכ"ד.

¹³ ידידי הרה"ג ר"א קוריק שליט"א הוסיף בזה דבר נחמד, דלאור דברינו י"ל שהבית יוסף והפרי חדש אזלו בזה לשיטתייהו, דהנה בשו"ע (סי' תרע"ה ס"ב) פסק: יש מי שאומר דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיתן שמן בנר כדי שיעור קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור - לא יצא ידי חובתו. והקשה הפרי חדש: תימא מאחר שהרא"ש והטור כתבו כן ולא אשכחן מאן דפליג עליהו, והדין טעמו ונמוקו עמו, אמאי כתבו בשם יש מי שאומר ולא כתבו בסתם, עכ"ל. ולפי מה שנתבאר י"ל (לולי דברי המקור חיים הנ"ל שחילק בין מצות הדלקת המנורה שבמקדש להדלקת נר חנוכה), דהב"י אזיל לשיטתו בזה שהביא התירוץ שחילקו השמן שבפך לשמונה חלקים - ולא חשש לדינא ד'מערב עד בוקר' - משום דלא בעינן שיהיה כל השמן בתחילת ההדלקה, לכן שפיר הביא להאי דינא בשם יש מי שאומר, כי להך תירוצא באמת גם בנר חנוכה יצא יד"ח אף אם יוסיף עוד

[לפי מהלך זה שוב אין ראייה מדברי הב"י בתירוץ זה דדינא ד'מערב עד בוקר' אינו לעיכובא, די"ל דשפיר מעכב אלא שאין צורך ליתן כל השיעור מתחילת ההדלקה. וראה בכלי חמדה פרשת אמור סי' ט' שביאר כן גם דברי הרא"ם (בביאור על הסמ"ג הל' חנוכה) שכתב על תירוץ של הבית יוסף: 'דאע"ג דכתיב מערב עד בוקר וצריך ליתן שמן כשיעור שיהיה דולק עד הבוקר היינו למצוה ולא לעיכובא'. דכוונתו נמי שאין מעכב שיתן הכל מתחילה ויכול להוסיף שמן אחר כך].

.....

שמן בזמן שכבר דולק. והפרי"ח שהקשה עליו איך חלקו השמן לח' חלקים מדינא ד'מערב עד בוקר' - על כרחך פשיטא ליה דבעינן שיתן את כל השמן בשעת ההדלקה, ולכן לא ראה מקום למחלוקת בזה, ודוק.

בחידושו של הביאור הלכה דבנר חנוכה מותר לנהוג כדעת בית שמאי

בגמרא שבת (כ"א:): אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כבית שמאי ואחד עשה כדברי בית הלל, זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג, וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקדש ואין מורידין.

הרי"ף הביא מימרא זה דרבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן, ובביאור הגר"א (סי' תרע"א ס"ב), וכ"כ החתם סופר בשבת שם ד"ה אחד) נתקשה מדוע הביאו הרי"ף, הרי דרכו להביא רק את ההלכות הפסוקות, ומה מלמדנו מעשה זה להלכה. וביאר דהרי"ף הביאו כדי לפסוק דטעמם של בית הלל הוא משום מעלין בקודש, ולא מהטעם האמור שם בגמרא מקודם 'כנגד ימים היוצאים', (והנפקא מינה הוא שכל אחד ואחד מבני הבית מדליק אף שבוה אין היכר למספר ימים, כדעת הרמב"ם בפ"ד מהל' חנוכה ה"א שאפשר לקיים גם את ה'מהדרין' וגם את ה'מהדרין מן המהדרין', ודלא כמש"כ התוס' שם ד"ה והמהדרין).

אמנם הביאור הלכה (סי' תרע"א ד"ה ויש אומרים) כתב: ולולי דברי קדשו היה אפשר לומר עוד דדעת הרי"ף דזה לא נכנס בכלל מה דקי"ל בעלמא דהלכה כבית הלל בדינא, אחרי דאינם מחולקים בענין הלכה אלא בענין הידור בעלמא, ולזה הביא מה שאמר רבי יוחנן על שני זקנים, ומשמע לכאורה דהיו בימיו שכבר נפסק בעלמא דהלכה כבית הלל ואפלו הכי זקן אחד עשה כבית שמאי. אכן מדלא הזכיר דבר זה בשום פוסק אין לצרף דבר זה להלכה כלל, ולא כתבתי רק לעורר לב המעיינים, עכ"ל.

הרי דהוקשה להביה"ל כיצד נהג אותו זקן כדעת בית שמאי, הרי איתא בברכות (י"א). דהעושה כדעת בית שמאי חייב מיתה או שעכ"פ לא עשה ולא כלום, ובית שמאי במקום בית הלל אינה משנה (שם ל"ו:)¹⁴. ונקט דזהו שמשמיענו הרי"ף בהביאו מעשה זה, דשאני הכא בענין נר חנוכה שניתן לנהוג גם כדעת בית שמאי 'אחרי דאינם מחולקים בענין הלכה אלא בענין הידור בעלמא'.

והנה מה שכתב הבאור הלכה שלא הזכיר דבר זה בשום פוסק, הוא משום שבימיו עוד לא יצא לאור עולם חידושי הריטב"א עמ"ס שבת (יצא לאור לראשונה בניו יורק בשנת תשכ"ז), שכתב כדבריו ממש, וז"ל: אחד עשה כדברי ב"ש, ואפילו למ"ד שהעושה כדברי ב"ש לא עשה כלום או חייב מיתה כדאיתא בפ"ק דברכות, שאני הכא שאין מחלוקתם אלא להידור מצוה בעלמא¹⁵.

¹⁴ וכן הקשה השל"ה (תורה שבכתב פרשת וישב מקץ ויגש): וקשה בכל התורה כולה הלכה כבית הלל חוץ מששה דברים שמנו, ובית שמאי במקום בית הלל אינו משנה, ולמה בכאן ניתנה הבחירה, זקן זה נהג כבית שמאי, וזה כבית הלל. ותירץ בדרך סוד. ובאהבת ישראל (זאת חנוכה תרע"ד מכת"ק) כתב דצ"ל שנחלקו מה היא דעת בית הלל, ומה שאמרו בגמרא שאחד עשה כבית שמאי היינו לפי גירסא דידן.

¹⁵ וכ"כ בחידושי מהר"ם בנעט (שבת שם): אחד עשה כב"ש, ולא קשה מהא דאיתא בברכות י"א א', משום דכאן ליכא פלוגתיהו בדינא אלא במנהגא דמהדרין מן המהדרין.

בחידושי מהרצ"א (מבעל הבני יששכר, בשבת שם) כתב בזה: קשה ביותר אאותו זקן שעשה כבית שמאי, והלא הלכה כבית הלל בכל מקום. על כן נראה לי באפשר כוונת ר' יוחנן לאשמעינן **דבכאן מאן דעבד כבית שמאי עשה ולא מקרי עבריין**, הגם דאמרו לר' טרפון כדאי היית לחוב בעצמך שעברת על דברי בית הלל, הגם דבית הלל ג"כ מודו דיוצא בהטיה, עכ"ז שאני הכא דהנך ב' זקנים פליגי בהא פלוגתא באנפי נפשיהו. וז"ש אחד עשה 'כדברי בית שמאי' ולא 'כבית שמאי' - לא שפסק כבית שמאי, רק תנא הוא ועשה מעצמו ומסברתו כך. וזה שאמר זה נותן טעם 'לדבריו' דוקא ולא לדברי בית שמאי, עכ"ל. הרי שביאר נמי דבמחלוקת זו שרי לעשות כדעת ב"ש, אחר שאותו זקן סבר נמי כן מדנפשיה.

[בהגהות היעב"ץ תירץ דהמעשה בשני הזקנים היה קודם שיצאה בת קול דהלכה כב"ה (עי' עירובין י"ג):. אמנם הביאור הלכה כתב דמשמע שהיו בימיו של רבי יוחנן וכבר נפסק דהלכה כבית הלל. וכ"כ בשו"ת גליא מסכת (או"ח סי' ו') דמדחזינן דב' זקנים שהיו בזמן רבי יוחנן - אחרי הבת קול - שאחד עשה כב"ש ואחד כב"ה מוכח שהאי ענינא יוצא מן הכלל נינהו, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד].

והנה בכלי חמדה (פרשת וישב סי' ד' ד"ה והנה חכם אחד) העיר דאמאי לא הביאה הגמרא ביבמות (י"ד). ראייה דבית שמאי עשו כדבריהם מהך מעשה דשני זקנים, עיי"ש. ולדברי הריטב"א והביאור הלכה מיושב דאין מכאן ראייה, דשאני מחלוקת זו שאינה אלא בענין הידור מצוה דשרי לכל אדם לנהוג כבית שמאי¹⁶.

אם ההידור בנר חנוכה הוא מעיקר החיוב

אמנם נראה דתירוצם של הריטב"א והביאור הלכה תלוי במהות גדר המהדרין בחנוכה, וכפי שיבואר.

באבי עזרי (סוף הל' חנוכה) כתב דמהטור והשו"ע שלא ביארו שרק נר אחד הוא עיקר המצוה והיתר הם מהידור, ונפקא מינה למי שלא מדליק רק אחד בשאר הימים שאין נקרא עברייך ואין כופין אותו, 'משמע שהכל הוא מעיקר הדין והחיוב'. וחידוש גדול הוא, דבנר חנוכה גם ההידור הוא מעיקר הדין והחיוב ואינו כבכל שאר המצוות דאתינן עלה מקרא ד'זה אלי ואנוהו' - התנאה לפניו במצוות (שבת קל"ג:).

והנה על דברי הרמב"ם (פ"ד מהלכות חנוכה ה"ב) 'אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק' כתב האור שמח: פירוש גם לההידור והתוספות, וזה שאמר להוסיף בשבח וכי'¹⁷.

אבל המשנה ברורה כתב (סי' תרע"א סק"ג) כתב: שואל על הפתחים או מוכר כסותו או משכיר עצמו אבל אינו מחוייב בכל זה רק בשביל נר אחד בכל לילה. ובביאור הלכה (שם ד"ה ואפילו) כתב נמי לענין חיוב הגבאים: מיהו נראה דאין צריכין ליתן לו כי אם נר אחד בכל לילה דהיינו נר איש וביתו, דיותר הוי מן המהדרין ואין חיוב ליתן לו.

ונראה שנחלקו האור שמח והמשנה ברורה אם גדר המהדרין בחנוכה הוא כבכל שאר המצוות, או שכדברי האבי עזרי הוא מעיקר הדין והחיוב. דהאור שמח שלמד בדעת הרמב"ם

¹⁶ בחשוך חמד (סוכה ל"ז): הביא בזה פרפרת נאה ששמע מהגאון רבי דב לנדאו שליט"א, דהנה במשנה בסוכה (שם) איתא: והיכן היו מנענעין בהודו לה' תחילה וסוף ובאנא ה' הושיעה נא דברי בית הלל, ובית שמאי אומרים אף באנא ה' הצליחה. נא אמר רבי עקיבא צופה הייתי ברבן גמליאל ורבי יהושע שכל העם היו מנענעין את לולביהן והם לא נענעו אלא באנא ה' הושיעה נא. וכתב הרע"ב שרבן גמליאל ורבי יהושע לא היו מנענעין בהודו לה' שלא כדברי בית הלל. ובתוס' יו"ט כתב שהם היו מנענעין כדברי בית הלל אלא שכל העם היו מנענעין כדברי בית שמאי. וצ"ב הרי יצאה בת קול דהלכה כדברי בית הלל ואיך זה שר' עקיבא בא להעיד שרבן גמליאל ורבי יהושע עשו שלא כדבריהם. ולדברי התו"ט צ"ב איך זה שכל העם נענעו באנא ה' הצליחה נא כב"ש, הרי נפסקה הלכה כב"ה ולשם מה יש צורך להעיד דרבן גמליאל ור' יהושע לא נהגו כבית שמאי. ואמר הגר"ד לנדו ע"פ דברי הריטב"א והביה"ל דבדבר שאינו הלכה כי אם הידור לא נכנס זה בכלל שהלכה כבית הלל, אם כן מאחר והנענועים בהלל אינם מעיקר הדין כי אם הידור בעלמא בזה, אין לנו כלל דהלכה דוקא כבית הלל, ולכן הקהל כולו נהג כבית שמאי, ורבי עקיבא בא להעיד דרבן גמליאל ורבי יהושע נהגו כבית הלל.

¹⁷ אולי כוונת האור שמח לדייק מלשון הרמב"ם שכתב 'שמן ונרות' ולא כתב 'נר'. אבל לכאורה אינו מוכרח כלל, דנקט הרמב"ם 'נרות' לכל ימי החנוכה

ששואל או מוכר כסותו גם עבור ההידור ס"ל דנר חנוכה שאני שהוא מעיקר הדין, והמשנה ברורה ס"ל דאינו אלא כשאר הידור מצוה.

ובזה יבואר דהמגן אברהם (סי' תרנ"א ס"ק כ"ה) הביא דהאבודרהם כתב בשם הרמב"ם 'שאם בשעה שהדליק נר הראשון היה כוונתו להדליק אחרות אין צריך לברך, ואם בירך והדליק ואח"כ נזדמן לו נרות מברך בכל פעם, ומקור דברי הרמב"ם הללו בתשובות הרמב"ם (בלאו, סי' רכ"ב). ובמחצית השקל (ריש סי' תרע"ו) הביא דבריו וכתב: משמע דאם הדליק תחילה רק נר אחד כי לא היה לו יותר ולא היה יודע שיביאו לו יותר, ולא נתכוין בברכתו כי אם על נר אחד, כשמביאים לו אח"כ יותר נרות צריך שוב לברך כיון דלא נתכוין לפוטרו בברכה ראשונה. אלא שחידוש הוא בעיני כיון דעיקר המצוה נר איש וביתו, וא"כ כבר קיים המצוה כשהדליק נר ראשון, למה יברך שוב על נרות אחרות דליכא בהו כי אם משום מצות מהדרין, עכ"ל.

ובאמת המעיין במשנה ברורה (סי' תרע"ו סק"ד) ובשער הציון (שם סק"ה) יראה שאין דעתו כן, דפסק שבשכח ולא בירך כלל ונזכר קודם שהדליק כולם יכול לברך רק אם עדיין לא כבה הנר הראשון, (ומקורו בשו"ת רעק"א מהדו"ת סי' י"ג דצירף כמה טעמים להתיר לברך קודם שהדליק כולם, ועולה מדבריו דעל נרות ההידור לבד אינו יכול לברך, עיי"ש).

ונראה דלשיטתייהו אזלו, דדעת הרמב"ם - כפי שדייק מדבריו האור שמח - דגם על ההידור שואל או מוכר כסותו, והיינו שבחנוכה גם ההידור הוא מעיקר החיוב, מטעם זה ס"ל בתשובה דמברך גם על נרות ההידור. אבל המשנה ברורה דפסק שאין מוכר כסותו רק עבור נר אחד, כי גדר ההידור בחנוכה הוא כבכל המצוות, ס"ל דאין לברך על נרות ההידור.

ומעתה נראה דגם מה שכתב הביאור הלכה דשאני גבי נר חנוכה שניתן לנהוג גם כדעת בית שמאי 'אחרי דאינם מחולקים בענין הלכה אלא בענין הידור בעלמא' - היינו לשיטתיה דאינו אלא דין הידור בעלמא ולא מעיקר דין המצוה¹⁸.

[בזה יובן עוד מש"כ המשנה ברורה (סי' תרע"א סק"ו) 'ואם יש לו שמן בצמצום על כל השמונה ימים ולחבירו אין לו כלום מוטב שידליק בכל לילה אחד ויתן גם לחבירו'. דהנה בשפת אמת (שבת כ"א:) הביא כן בשם המג"א, וכתב עלה: אם כן נראה ג"כ דההידור אינו חשוב מצוה גמורה, דפשיטא דאינו מחויב להיבטל מהמצוה בשביל לזכות חבירו, עכ"ל. ונראה דגם בזה אזיל המשנה ברורה לשיטתיה דגם בנרות חנוכה ההידור אינו מעיקר הדין].

נר חנוכה - אורו של משיח

בעיקר השאלה איך עשה אותו זקן כדעת בית שמאי, יתכן לומר בדרך דרוש ע"פ מה שמצינו קושיא הפוכה בספר עטרת ישועה (להגה"ק מדז"יקוב זצ"ל, יום א' דחנוכה אות י"ד) וז"ל: איתא בעטרת זקנים (סימן תר"ע סעיף א') אשר חנוכה ר"ת ח"י נרות ו'הלכה כיבית ה'לל. ולכאורה צריך להבין לפי מה שאיתא בספה"ק אשר חנוכה מרמז על אורו של משיח, (עיי' במדרש פנחס להרה"ק ר' פנחס מקאריץ זי"ע אות א'), מובא בבני יששכר מאמר ב' ממאמרי חדשי כסליו טבת אות ט"ז)¹⁹, ואם כן הרי איתא בספרים אשר לעתיד תהיה הלכה כבית

¹⁸ אולם צ"ע לדרכנו דבאליה רבא (סי' תרע"א ס"א) כתב: ונראה לי דהא דמחוייב לשאול היינו לנר אחד מה שהוא מדין אבל מה שהוא ממהדרין לא. ומאידך בסו"ס תרע"ב כתב דמשמע מהלבוש דאם בשעה שברך לא היו לו עוד נרות וסבר שלא יהיה לו יותר ואחר כך נזדמן לו חוזר ומברך, (ואולי כתב כן רק בדעת הלבוש).

¹⁹ ועיי"ש עוד בבני יששכר מאמר ב' אות ח"י, ועיי"ש עוד במאמר ג' אות ד'. ובשארית ישראל (שער הזמנים חנוכה) כתב: וקבלתי ממורי הרב מטשארנאביל ז"ל כי חנוכה הוא בסוד אורו של משיח כמאמר תהלים (קלי"ב י"ז) ערכתי נר למשיחי, שעל ידי מצות הנרות בחנוכה נמשך עלינו אור משיח צדקנו, עכ"ל. ויש לצרף לזה מה שכתב באור לשמים בליקוטים: הנה הנר חנוכה צריך להיות בשמאל הפתח והמזוזה היא בימין

שמאי (עיין בבני יששכר מאמרי חודש סיון מאמר ו' אות א', בשם ספר קול ברמה על האידרא), ולמה גבי נרות חנוכה הלכה כבית הלל, כיון שהוא מרומז על העתיד, עכ"ל.

[יצויין בזה עוד לדברי הבני יששכר (מאמר ב' אות ח', וכ"כ באות י"ט) שכתב: על כן קראו לימים האלה 'חנוכה' שהוא חינוך והרגל על לעתיד גאולה העתידה, עכ"ל. ומקור לדבריו נמצא בכד הקמח (לרבינו בחי, ערך נר חנוכה): הענין הזה יש להתבונן בשם הימים האלה הנקראים 'חנוכה' שהוא נגזר מלשון חנוך בלשון חנוכת הבית, לפי שהוא רומז לשמן המשיח שאנו עתידין לחנך בית המקדש, עכ"ל].

מעתה י"ל דמטעם זה גבי נר חנוכה הותר על כל פנים לעשות כדעת בית שמאי.

יוסף קיים פריה ורביה בשני בניו

במה שנתבאר דלעתיד לבוא תהיה ההלכה כבית שמאי, יש להסמך ענין בפרשתנו.

כתיב (מ"א נ') וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב וגו'. ובתענית (י"א). ילפינן מכאן דאסור לשמש מטתו בשני רעבון. והקשו המהרש"א²⁰ דהא איתא שם 'תנא חשוכי בנים מותרים לשמש', ופירש רש"י מי שלא קיים פו"ר, וא"כ יוסף שלא היתה לו בת הרי היה יכול לשמש גם בשני הרעבון.

ויש לתרץ ע"פ מה שכתב הישמח משה (פרשת תולדות עה"פ ויעתר יצחק) דקודם מתן תורה קיימו התורה כדעת בית שמאי, כמו שתהיה לעתיד לבוא ההלכה כבית שמאי.

טעם הדבר יובן ע"פ מה שכתב הגר"א וסרמן זצ"ל בקונטרס דברי סופרים (סי' ה' ס"ק ט"ז), וז"ל: ונמצא כתוב בספרים שלעתיד לבא יהיה הלכה כבית שמאי. ונראה הטעם לזה דהא בית שמאי מחדדי טפי והאמת כדבריהם אלא דבזמן הזה אין אנו יכולין לירד לסוף דעתם, כמו שאמרו (עירובין י"ג): גלוי וידוע שאין בדורו של רבי מאיר כמותו אלא שלא יכלו לעמוד על סוף דעתו, ומשום הכי אין הלכה כבית שמאי דאין לדיין אלא מה שענינו ראות. אבל לעתיד לבא שיקויים הכתוב (ישעיה י"א ט') 'ומלאה הארץ דעה' יתברר שהאמת כבית שמאי ועל כן יהא הלכה כמותם. ומכל מקום עתה אף שידוע לנו שהאמת כדבריהם אין הלכה כמותם כיון שלפי דעתנו והשגתנו שיש לנו עתה נראה יותר כדברי בית הלל, עכ"ל. ומובן לפ"ז דהאבות שבוודאי השיגו התורה באמיתותה נהגו כדעת בית שמאי²¹.

ומתורץ לפ"ז דשפיר קיים יוסף פו"ר בשני בניו, כשיטת בית שמאי (ביבמות ס"א:)²².

(שבת כ"ב.), והנה מיזוזה ימין ר"ת מ"י, וחנוכה ש'מאל ר"ת ח"ש, ובין אותיות שניהם משיח. (גם רמזו: מדליקין שמונת ימי חנוכה ר"ת משיח).

²⁰ וראה בן יהוידע שם, גור אריה ולבוש האורה ואוה"ח כאן, בית יוסף או"ח סי' תקע"ד, שו"ת שבות יעקב ח"ג סו"ס ל'.

²¹ וכ"כ בספר זכרון משה (גייטסהד תשס"ח, פר' חיי שרה בהערה) בשם רבו הגרא"ז גורביץ זצ"ל. ובעיקר הדבר דקודם מ"ת היתה ההלכה כב"ש כמו לעתיד, כן כתב בשו"ע שמחות (להרה"ק מסטריזוב זצ"ל, פר' חיי שרה עה"פ וה' ברך את אברהם בכל, ובספר ארץ צבי (להגה"ק מקו"יגלוב זצ"ל, ח"ב עמ' תי"ג), ובשלמה חדשה (להגר"ש סובל זצ"ל, ח"ב עמ' כ"ב).

²² בספר אלופי יהודה (להגרד"י פריינד זצ"ל) כתב עה"פ בפרשתנו (מ"ב ל"ז) ויאמר ראובן אל אביו לאמר את שני בני תמית וגו', דהאור החיים ביאר הטעם שחייב עצמו רק בשני בניו כי היו לו ארבעה בנים (כדכתיב להן מ"ו ט') ואם לא היו נותרים לו שנים היה חסר מצות פו"ר, והיה נענש בעונש עליון על שלא קיים המצוה, עכ"ד. ולכאורה הא גם בשני בנים לא קיים המצוה בלא בת. ויישב ע"פ דברי הישמח משה דקודם מ"ת היתה

על ידי מסירות נפש זוכים להנהגה נסית

א] המדרש בפרשתנו (ב"ר פ"ט ב') דורש את הפסוק במשלי (י"ד כ"ג) 'בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור' על יוסף הצדיק, וז"ל: בכל עצב יהיה מותר - כל דבר שנצטער יוסף עם אדונתו היה לו יתרון ממנה וכו', ודבר שפתים אך למחסור - על ידי שאמר לשר המשקים זכרתי והזכרתי ניתוסף לו שתי שנים, שנאמר **ויהי מקץ שנתים ימים וגו'**.

יש להתבונן לפי דברי המדרש, מה השייכות בין רישא דקרא - שנדרש לשבחו של יוסף שעמד בנסיון עם אדונתו וקיבל שכרו, לבין סיפא דקרא - דמיירי בעונשו של יוסף על בקשתו משר המשקים.

ב] על קושיית **הבית יוסף** (או"ח סימן תר"ע) למה קבעו חנוכה שמונה ימים, דכיון דשמן שבפך היה בו כדי להדליק לילה אחת - נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות, **כתב הב"י בתירוצו הראשון**: וי"ל שחילקו שמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל לילה היו נותנים במנורה חלק אחד - והיה דולק עד הבוקר, ונמצא שבכל הלילות נעשה נס, עכ"ל.

הנה כבר מצינו **להמאירי** (שבת כ"א:) שהביא תירוץ זה (ויש מי שפירש שאף הם הרגישו במיעוט השמן וחילקוהו לשמונה לילות), אך כתב לדחותו: ואין נראה לי, שאם כן היאך היו הם סומכים על הנס בלילה ראשון.

על דרך זה כתב **הפרי חדש** להקשות על תירוץ זה, וז"ל: ואינו מחוור, דהא אמרינן (יומא ט"ו.) מערב עד בקר - תן לה מדתה שתהא דולקת והולכת כל הלילה מערב ועד בקר, וא"כ מה ראו לחלקו לח' חלקים, עכ"ל. והכי נמי כוונת המאירי - דאילו לא היה נעשה להם נס לא היו מקיימים המצוה בשום לילה, וא"כ איך היו יכולים לסמוך על כך שיעשה להם נס.

יוסף הצדיק מסר נפשו במעשה דאשת פוטיפר

נראה ליישב בס"ד בהקדם דבר חידוש שכתב בספר הקדמון **נחלת יעקב - אבני שוהם** (מהג"ר יעקב אברהם זצ"ל אב"ד לייפניק, נדפס בשנת תנ"ט) ריש פרשתנו:

איתא במפרשים למה כתיב לשון כפל 'ולא זכר שר המשקים - וישכחהו', שבאמת שר המשקים כמה פעמים גמר בדעתו שיבוא למלך לדבר עבור יוסף להוציאו מבית האסורים, ושר של שכחה בא תמיד אצל שר המשקים וגבר השכחה אצלו. וכל כך למה, על שבטח יוסף בשר המשקים והיה לו לבטוח בה' שדרך נס יוציאו מבית אסורים. על זה יש לתמוה, הלא אין סומכין על הנס, (כאשר הרב אלשיך פירש ארור הגבר אשר יבטח באדם ומה' יסור לבו, דאם אדם בוטח בה' שישלח לו ישועה ע"י אדם - זה אינו בכלל ארור ואדרבה זה מותר, רק אם בוטח באדם לבד ולא בוטח שהקב"ה ישלח עזרתו ע"י אדם - אז הוא בכלל ארור). נמצא לפי' מה חטא יוסף שבטח בה' שישלח עזרתו ע"י שר המשקים. וא"ת שגם זה אסור - שהיה לו לבטוח בה' לבד שיעשה לו נס, קשה הא אין סומכין על הנס.

אמנם י"ל שלאדם אחר אסור לסמוך על הנס, אבל יוסף היה לו לסמוך עצמו על הנס. וטעם הדבר ע"פ הגמרא דברכות (כ'). מאי שנא ראשונים דאתעבדו להם ניסים ומאי שנא אחרונים שלא אתעבד להם ניסים, ואמרו חז"ל **ראשונים דמסרו נפשיהו על קידוש השם אתעבד להם ניסים**. ויוסף מסר גם כן נפשו על קידוש השם במעשה דאשת פוטיפר, וגבר כמוהו יוכל

הלכה כבית שמאי, וכתב דבזה נכונים דברי האוהחח"ק. אך יש להקשות ע"ד ממש"כ האור החיים גופיה בפרשתנו (מ"א נ') כתב דיוסף לא קיים פו"ר כי לא היתה לו בת, עיי"ש.

לסמוך על מעשה נסים. לכן נענש לישב עוד שנתיים בבית האסורים - כי הוא לפי מדריגתו היה לו לבטוח בה' לבד שיעשה לו נס ולא לבטוח באדם כלל, **עכת"ד הנחלת יעקב**²³.

לפי דברים אלו יובן היטב דבמדרש דרשו הכתוב 'בכל עצב יהיה מותר' על יוסף הצדיק שע"י שעמד בנסיון עם אדונתו היה לו יתרון, ואת המשך הכתוב 'ודבר שפתים אך למחסור' דרשו על העונש שקיבל מחמת בקשתו משר המשקים. דלפי מה שנתבאר מובנת היטב השייכות, דדוקא משום שמסר את נפשו במעשה דאשת פוטיפר - זכה למעלתו היתירה שראוי הוא להנהגה נסית, עד שמחמת זה ראוי הוא לעונש על ההשתדלות שעשה עם שר המשקים.

החשמונאים מסרו נפשם על קידוש השם

נתבאר - ע"פ דברי הגמרא בברכות - דמכח מסירות נפש על קדושת השם זוכים לנסים ולהנהגה מחוץ לדרך הטבע, עד שיוסף שמסר את נפשו במעשה דאשת פוטיפר נתבע על כך שהיה לו לבטוח שיעשה לו נס, ולא להשתדל בדרכי הטבע כלל.

[ו]פירשו **המפרשים** דהיינו טעמא, כי נס הוא חוץ לטבע, ומי שעובד השי"ת חוץ לטבע - הקב"ה עושה לו נס חוץ לטבע, מדה כנגד מדה. אבל מי שאינו צדיק רק על פי הטבע, אינו עושה לו רק על פי הטבע, ולא נס שהוא חוץ לטבע. (לשון **הייטב לב** בפרשת וירא. ובפרשת תולדות כתב: ר"ל בשביל שמשברים טבעם ועובדים במסירת נפש למעלה מטבע האנושי - על כן הטבע משתעבד להם וזוכים לנס למעלה מהטבע). וכן מבואר **בראשית חכמה** (שער האהבה פ"ח): שמי שהוא רוצה שהקב"ה יעשה עמו נס - שהוא שינוי הטבע - צריך שהוא תחילה ישנה טבעו לעבודתו. ובספר **אגרא דפרקא** (אות כ"ד) כתב: אמר הרב הקדוש המגיד מה"ר יחיאל מיכל זצלה"ה, כשיצטרך האדם לפעול ענין שלא כטבע, דהיינו אם הוא בטבע אינו מוליד, יעשה מצוה גדולה שלא כטבע ויפעול למעלה מן הטבע, עכ"ל²⁴].

בדרך זה יש ליישב נמי בענין הנס דחנוכה, דהקשה המאירי (וכן הפרי חדש הנ"ל) איך סמכו על הנס לחלק השמן שבפך לשמונה חלקים. אולם מאחר שהחשמונאים הכהנים משרתי ה' הערו למות נפשם למען כבוד שמו יתברך, ומסרו את נפשם להילחם במתי מעט נגד חיל עצום ורב - מעטים נגד רבים וחלשים נגד גיבורים - בשביל קיום התורה והמצוות²⁵, שפיר היה

²³ בספר **שפתי חן** (וילנא תר"ס, ס"פ וישב) הלך נמי בדרך זה וכתב לבאר דברי המדרש (ב"ר פ"ט ג'): אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו (תהלים מ' ה') - זה יוסף, ולא פנה אל רהבים - ע"י שאמר לשר המשקים זכרתי וזכרתני ניתוסף לו שתי שנים. דאינו מובן, הרי בחובות הלבבות שער הבטחון מבואר שגם לבעל הבטחון האמיתי יש לעשות סיבה בדרך הטבע להצלתו ולהצלחתו, והביא ראיות לזה מפסוקים רבים. וא"כ קשה מה היה חטא יוסף שביקש סיבה ע"פ דרכי הטבע ולא סמך על הנס. עוד הקשו המפרשים דמתחילת דברי המדרש 'אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו - זה יוסף' משמע שיוסף היה בעל בטחון, ובסיום דברי המדרש מבואר שיוסף לא היה בעל בטחון. ונראה פשוט דאיתא שפיר ע"פ מ"ש בקדושין (מ'). כל מי שבא דבר ערוה לידו וניצל ממנה עושין לו נס. לפ"ז יוסף שכבר עמד בנסיון במעשה דאשת פוטיפר ובא לידו דבר ערוה וניצל ממנה הלא מננה הלא כבר הוא מובטח שבודאי יעשה לו הקב"ה נס, והיה לו להאמין שתצמח לו הישועה בדרך נס, א"כ לא טוב עשה מה ששם בטחונו בשר המשקים וחיפש תחבולות ע"פ דרכי הטבע. וזהו שאמרו במדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו - ר"ל אשרי מי שמתגבר על יצרו (כעין מה שדרשו בע"ז י"ט. אשרי איש וגו' - אשרי מי שמתגבר על יצרו כאיש), אשר בזה שם ה' מבטחו - ר"ל כאילו כבר הבטיחו ה' כי יעשה לו נס. וזהו יוסף שפטט ביצרו והתגבר עליו, והיה לו א"כ לבטוח בה' שיעשה לו נס. וא"כ יוסף שפנה אל רהבים והפסיד בטחונו - קיבל ענשו להוסיף לו עבור זה ב' שנים, עכ"ל.

²⁴ ראה **באר מים חיים** פרשת נח עה"פ עשה לך תיבת עצי גפר וגו' שהאריך בביאור ענין זה, וכן שם בפרשת ואתחנן בריש הפרשה, ובספר **סידורו של שבת** (ח"א שורש השלישי ענף א').

²⁵ ראה **ב"ח ס"י** תר"ע דלחשמונאים נעשה נס בזכות מסירות נפשם לעבודת ביהמ"ק. [והא לך לשונו של **השם משמואל** (זאת חנוכה תרפ"א) בענין זה: מסירת נפשם על קידוש השם והרהבת נפשם לצאת לקראת

להם לסמוך על הנס שידלק השמן במשך כל הלילה ויקיימו המצוה כתיקונה. ומובן שכדין עשו שחילקו הפך באופן שיוכלו לקיים מצות ההדלקה בכל הימים.

נפק"מ להלכה בהא דהחשמונאים סמכו על הנס

בשוי"ת שדה הארץ (להג"ר אברהם מיוחס זצ"ל, ליוורנו תקמ"ז, או"ח סי' ל"ד) חקר במי שנמצא במקום שאין שמן מצוי, ואין לו לכל שמונת הלילות כי אם שיעור כדי להדליק לילה אחת, היאך יעשה. מי אמרין ידליק לילה הראשונה ויעשה המצוה כתיקונה - שהוא שיעור חצי שעה עד שתכלה רגל מן השוק - אע"פ שבשאר לילות יתבטל מן המצוה, שהרי אנוס הוא ורחמנא פטריה. או דילמא כיון דבזמן הזה ליכא היכרא אלא לבני הבית, א"כ יחלק השמן שיש לו לחי חלקים ויקח חלק אחד וידליק בליל א' וכן יעשה בשאר, כדי שלא תשתכח מצות נר חנוכה כל חי, דהא מיהא איכא פרסומי ניסא לבני הבית.

והביא ראיה מתירוצו הראשון של הב"י הנ"ל - שהחשמונאים חילקו את הפך לשמונה חלקים, 'הא קמן שאע"פ שהתורה אמרה תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בוקר, עם כל זה נמנו וגמרו ב"ד של חשמונאי שיותר טוב לעשות כדבר הזה - אע"פ שלא היו מקיימין המצוה בשום אחת מהלילות - כדי שלא יתבטלו מן המצוה מכל וכל בשאר לילות. וא"כ הכי נמי בנידון דידן דאיכא למימר הכי וכמו שכתבנו²⁶.

אך שוב כתב לדחות ראיתו, דלעולם טעמא דהתם משום שהחשמונאים היו סומכים דוודאי ייעשה להם נס, ועי"ש מה שכתב בטעם הדבר שהותרו לסמוך על הנס.

והנה בדברינו נתבאר היטב דהטעם הוא משום שהיתה להם מעלה זו שמסרו נפשם על קדושת השם, ובכהאי גוונא נכון וראוי לבטוח בה' שיעשה להם נס, כמש"כ הנחלת יעקב הנ"ל. ומובן דממילא אין לנו ללמוד מהתם לענין הלכתא בזמן הזה, וכמו שהסיק בעל שדה הארץ שם דיש לו להדליק בלילה הראשון עם כל השמן ולקיים המצוה כתיקונה, ולא יחלק השמן לכל הלילות באופן שלא יקיים המצוה בשום לילה.

שבט לוי סמכו על הנס במילת בניהם

חז"ל דרשו על הכתוב הנאמר על שבט לוי (פרשת וזאת הברכה ל"ג ט') **כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו**, 'שאותם שנולדו במדבר של ישראל לא מלו את בניהם והם היו מוליך ומליך את בניהם' (לשון רש"י שם). והקשו המפרשים איך היו רשאים שבט לוי לסכן את בניהם למולם במדבר, הרי מבואר ביבמות (ע"ב). דהטעם שבני ישראל לא מלו בניהם במדבר הוא מפני הסכנה - שלא נשבה להם רוח צפונית²⁷.

היונים בחרב שלופה - בני חשמונאי ומעט מעדת החסידים - נגד אלפים אלפים יונים מלומדי מלחמה מזוינים בכל כלי מלחמה, היתה למעלה מכל חשבון וסדר הטבע.

²⁶ בבית יצחק (יו"ד סי' קמ"ה אות ז') דן בזה מצד חצי שיעור במצוות, דידועה חקירת הפוסקים (עי' שערי תשובה סי' תע"ה וסי' תפ"ב) אם יש קיום מצוה בחצי שיעור דומיא דהא דק"ל חצי שיעור אסור מה"ת. וביאר שלכך חילקו השמן לחי חלקים, דעדיף שיקיימו כל הימים חלק מהמצוה משיקיימו יום א' המצוה בשלימות ושאר הימים לא יקיימו כלל. וכ"כ מדעתיה נכדו בשו"ת אבני חפץ סי' י"ג. ובשו"ת זכר יהוסף (או"ח סי' ק"כ אות ד' ד"ה ונראה) הוכיח נמי מתירוצ' הב"י דאיכא מצוה בחצי שיעור ועדיף טפי לעשות המצוה בחצי שיעור כמה פעמים מלעשות המצוה בשלימות פעם אחת. וראה בד"ז להגר"מ אריק זצ"ל באמרי יושר ח"ב סי' ז', כלי חמדה בפרשתנו סי' ג', בקנין תורה לחנוכה (אחרי פר' וישב, סי' ו' אות ב'), מקור ברוך (להרה"ק מסרט ויזיניץ זצ"ל, לחנוכה), ובקובץ עיון הפרשה (קובץ ל' עמ' ע"ח) תשובת מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א.

²⁷ **בשוי"ת שיבת ציון** (סי' נ"ד), וכן בעל **החשק שלמה** בספרו עצי ברושים (סי' נ"ה - דרשה לברית מילה) כתבו דהך חששא אינו ברור היזקא והוא רק חששא בעלמא ולכך לא חששו בזה, רק שישראל שבאותו דור

ע"פ מה שנתבאר יש ליישב, דשבת לוי הלוא היתה בהם מידה זו של מסירות נפש על קדושת השם, כמבואר במדרש (במד"ר א' י"ב): ואף השבת הזה בדקתיו ונמצאו שמורים ונתנו נפשם על קדושת שמי שנאמר (שמות ל"ב כ"ז-כ"ח) שימו איש חרבו על ירכו וגוי ויעשו בני לוי כדבר משה וגוי, (דברים ל"ג ט') האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגוי. (בספר חכמה ודעת פר' כי תשא ביאר דזהו שאיתא בתרגום אונקלוס עה"פ ויאמר משה מלאו ידכם היום לה': קריבו ידכון קורבנא יומא דין, עיי"ש. דכל פעולה הנעשית במסירות נפש נחשבת כאילו הקריב קרבן - והיינו את נפשו - לה'. וזהו שאמר משה לשבת לוי דמסירות נפשם לקיים מצות ה' ייחשב להם כקרבן). וכיון שכך מובן שהם שפיר היו ראויים לסמוך על הנס ולמול את בניהם אף במקום סכנה.

מעתה נראה לפרש בזה גופא דקרא (הנ"ל בפרשת וזאת הברכה) 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע' - כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו'. דהנה רישא דקרא קאי על מה ששמו שבת לוי איש חרבו על ירכו והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו, (כדפירש"י: כשחטאו בעגל ואמרתי 'מי לה' אלי' נאספו אלי כל בני לוי, וצויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל או את אחיו מאמו או בן בתו, וכן עשו). ולפי מה שנתבאר בדברי הנחלת יעקב הנ"ל - דמי שדרכו במסירות נפש ראוי ונכון שיסמוך על הנס - יובן היטב המשך ושייכות סוף הפסוק לתחילתו, דמאחר שנתקיים בהם 'האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגוי' - ובזה מסרו את נפשם למען כבוד שמו יתברך, על כן שפיר היו יכולים לסמוך על הנס למול את בניהם במדבר, וזהו סיפא דהך קרא 'כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו', ודוק.

ביאור המעשה דרבי חנינא בן דוסא

בברכות (ל"ג.): מעשה במקום אחד שהיה ערוד והיה מזיק את הבריות, באו והודיעו לו לרבי חנינא בן דוסא, אמר להם הראו לי את חורו הראוהו את חורו, נתן עקבו על פי החור יצא ונשכו ומת אותו ערוד וכו'.

הקשה המהרש"א שם: היאך עמד במקום סכנה כזו וסמך עצמו על הנס. וכבר עמד בזה בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תי"ג) וכתב דר"ח בן דוסא נפיש זכותיה ולכן לא חשש. (ועי' שירי קרבן תענית פ"ג וביפה מראה שם - דמאחר שר"ח בן דוסא רצה לקדש את השם היה בטוח שינצל. ועיי"ע בעיון יעקב ובפתח עינים בברכות שם).

ע"פ דברי הנחלת יעקב הנ"ל דהמוסר נפשו על קדושת השם ראוי הוא לסמוך על הנס, יש ליישב הא דר"ח בן דוסא, דמצינו בתוספתא (ברכות פ"ג ה"כ): אמרו עליו על רבי חנינא בן דוסא שהיה מתפלל ונשכו ערוד ולא הפסיק. הרי דחזינן גביה ענין מסירות נפש על כבוד שמים - שלא הפסיק בתפילתו אף בשעת סכנה, ועל כן שפיר היה ראוי לו לסמוך על הנס. (ויומתק לפ"ז דהן ענין המסירות נפש והן הנס - נעשה לו עם ערוד).

אברהם אבינו היה לו לסמוך על הנס

מקטני אמנה היו וחששו לזה ולא מלו את בניהם, (וראה כעיי"ז במלבי"ם יהושע ה' ד'). אך ראה בספורנו (פרשת ברכה עה"פ ואת בניו לא ידע כי שמרו אמרתך) שהיתה בזה סכנת מיתה ממשי. ובכלי חמדה פר' נצבים תירץ עפ"י הרמב"ם בהל' מילה דכל מה שפיקו"נ דוחה מילה הוא רק משום שאפשר למול לאחר זמן, וממילא בני ישראל שהלכו מ' שנה במדבר ולא היה זמן שהיו יכולים למול לא היה פיקו"נ דוחה מילתם, עיי"ש. החת"ס (שו"ת או"ח סימן ר"ח ד"ה וראיתי, ועיי"ע שם חו"מ סי' קצ"א) כתב דלשבת לוי באמת נשבה רוח צפונית כי הם לא היו נזופים, עיי"ש ביאורו. בישרש יעקב יבמות (ע"ב). כתב נמי: שבת לוי שלא היו נזופין יש לומר שנשבה להם רוח צפונית עיי"נ, משום הכי שפיר מלו את בניהם. וכבר קדם להם בזה בפירוש הספרי לרבינו אליעזר נחום פר' ברכה. (וראה דרשות בית ישי להגר"ש פישר זצ"ל דרוש לל"ג בעומר הערה כ"ב). אבל בדרשות מהרא"ל צינץ לשבת חזון כתב: לא מסתבר שנשב להם רוח פרטי שלא יעשה כן לכל ישראל מפני שנזופים היו, (ועיי"ש מה שביאר באופן אחר).

כתב הרמב"ן בפרשת לך לך (י"ב י'): ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו, והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו, כי יש באלקים כח לעזור ולהציל. גם יציאתו מן הארץ - שנצטווה עליה בתחילה - מפני הרעב, עון אשר חטא, כי האלקים ברעב יפדנו ממות. אמנם בפירוש הטור הארוך שם כתב על דבריו: ואין נראה חטא לאברהם באמרו על שרה 'אחותי היא', אדרבה זכות אני מלמד עליו שלא רצה לסמוך על הנס וכו'.

הנה לפי מה שנתבאר יובן היטב דעת הרמב"ן, דאברהם אבינו שמסר נפשו על קידוש השם באור כשדים - שפיר היה לו לסמוך על הנס, וממילא השתדלותו בדרכי הטבע חשיב גביה פגם במידת הבטחון (דומיא דמש"כ הנחלת יעקב לגבי יוסף).

דוגמאות לנסים שזכו להם בני ישראל בזכות מסירות נפש

נציין בקצרה כמה ענינים המתבארים ע"פ עיקר היסוד העולה מתוך דברי הגמרא בברכות (כ'). דמכח מסירות נפש על קדושת השם זוכים לנסים ולהנהגה מחוץ לדרך הטבע, (וכמו שפירשו המפרשים הטעם, דמי שעובד את השי"ת חוץ לדרך טבע - הקב"ה נוהג עמו ג"כ חוץ לדרך הטבע ועושה לו נסים, מידה כנגד מידה). תן לחכם ויחכם עוד.

א. רש"י בפרשת בא (י"ב ו') הביא דרשת רבי מתיא בן חרש: הרי הוא אומר (יחזקאל ט"ז ח') ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים, הגיעה שבועה שנשבעתי לאברהם שאגאל את בניו ולא היו בידם מצוות להתעסק בהם כדי שיגאלו, שנאמר (שם כ"ב) ואת ערום ועריה. ונתן להם שתי מצוות - דם פסח ודם מילה שמלו באותו הלילה שנא' מתבוססת בדמיון - בשני דמים.

הנה מה שנתן להם הקב"ה דם פסח ודם מילה דייקא - כדי שיגאלו על ידם, היינו שבשביל שיהיו ראויים להיגאל בדרך נסית מחוץ לדרך הטבע - היו צריכים לקיים מצוות שהם בגדר מסירות נפש. ומצינו לגבי קרבן הפסח דכתיב (שמות ח' כ"ב) 'הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלוננו', וכן גבי מילה איתא בגיטין (נ"ז:): כי עליך הרגנו כל היום - זו המילה, (עיי"ש רש"י, וראה מדרש תנחומא ר"פ תצוה).

ב. מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (פרשת בשלח י"ד ט"ו). ביארו המפרשים דרך ע"י שימסרו נפשם על קיום רצונו יתברך יהיו ראויים לנס דקריעת ים סוף²⁸.

²⁸ זה לשון הבאר מים חיים בפרשת בשלח: כי ידוע והארכנו בזה במקום אחר אשר אין הקב"ה מפליא נסיו לאדם למעלה מן הטבע כי אם כשהאדם מתנהג עצמו בעבודה למעלה מטבע העולם, כי פועל אדם ישלם לו (איוב ל"ד י"א), ובמדה שאדם מודד מודדין לו כמאמר חז"ל (סוטה ח':), ועל כן אמרו חז"ל (שמו"ר כ"א י') לא נקרע להם הים עד שבאו לתוכו עד חוטמן וכו', וכן אמרו בגמרא דידן (סוטה ל"ז). שקפץ שבטו של בנימין לתוך הים או נחשון בן עמינדב ע"ש, כי לא היה יכול הים להקרע לפניו שהוא למעלה מטבע העולם עד שנכנסו בעבודה למעלה מן הטבע ובאו להם מים עד נפש. ועל כן דבר אל בני ישראל ויסעו - כלומר שהם יסעו קודם אל הים וימסרו נפשם על אמונתם בי, ואחר כך ואתה הרס את מטך וגוי' ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה, עכ"ל. (וראה עוד תולדות יעקב יוסף בשלח ו', ערבי נחל שבת שובה דרוש ג'). וכבר מבואר כן בראשית חכמה שער האהבה פ"ח: והטעם שהיו השבטים נוצחין מי יכנס תחלה, מפני שקריעת ים סוף היתה צריכה התעוררות תחתון, וזה שאמר הקב"ה למשה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, ירצה שיתחילו הם להכנס לים יורה על האמנתם שיקרע להם הים ובהתעוררות הזה שיתחילו הם יקרע להם הים, ואתה הרס את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו וכו'. ונלמד מענין זה שמי שהוא רוצה שהקב"ה יעשה עמו נס שהוא שינוי הטבע צריך שהוא תחילה ישנה טבעו לעבודתו, כענין קריעת ים סוף שהוא דבר חוץ מן הטבע.

ג. במדרש (שמו"ר ט"ו כ"ז): והביא עליו הקב"ה **עשר מכות כנגד עשר נסיונות** שנתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן. וכ"ה בילקוט (רמז קפ"ב): ובזכות עשר נסיונות שנתנסה ונמצא שלם הכס עשר מכות.

ד. איתא במדרש (ב"ר נ"ה ח'): בשכר ב' בקיעות שבקע אברהם אבינו עצי עולה זכה להיבקע הים לפני בני ישראל, שנאמר ויבקע עצי עולה ונאמר להלן ויבקעו המים. וכ"ה בילקוט (רמז רל"ג): רבי בנאה אומר בזכות מצות שעשה אביהם אברהם אני קורע להם את הים, שנאמר ויבקע עצי עולה וכאן נאמר ויבקעו המים. עוד איתא בילקוט שם שבשעת קריעת ים סוף כבר היה הר המוריה נעקר ממקומו ומזבחו של יצחק הבנוי עליו ומערכתו הערוכה עליו ויצחק כאלו עקוד ונתון על גבי המזבח ואברהם כאלו פושט ידו ולוקח המאכלת לשחוט את בנו. ובילקוט ראובני (פ' בשלח אות ס"ה) איתא: **בשביל עקידת יצחק נקרע הים**.

ה. מדרש תנחומא (פרשת וישב ט'): וינס ויצא החוצה - א"ל הקב"ה אתה נסת ויצאת חוצה, חייך הים ינוס מפני ארוןך שנאמר (תהלים קי"ד ג') הים ראה וינס. וכן הוא במדרש תהלים (מזמור קי"ד): **הים ראה וינס - ראה ארונו של יוסף יורד לים**, אמר הקב"ה ינוס מפני הנס, שנאמר (בראשית ל"ט י"ב) וינס ויצא החוצה, אף הים יהיה נס מפניו. ובילקוט (רמז קמ"ו): שמעון איש קטרון אומר בזכות עצמותיו של יוסף קרע הים לפני ישראל שנאמר הים ראה וינס - בזכות וינס ויצא החוצה.

.....

ליקוטי אורות

בענין הצדקה בימי החנוכה

טעמה מעלתה וסגולתה

נוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים, ובספר חנוכת הבית כתב טעם לזה.
מגן אברהם או"ח ריש סי' תר"ע, והו"ד **במשנה ברורה**

יש לדייק דממה שהביא המגן אברהם המנהג הזה כהקדמה להלכות חנוכה - משמע שיש בה ענין עיקרי ליו"ט דחנוכה.

ירח למועדים להג"ר ירוחם אלשין שליט"א, חנוכה מאמר כ"ג

ראובן חלה והיו לו שני בנים וציוה על נכסיו, ומינה שני אפוטרופוסים על בניו על נכסי עזבונו, וציוה לאפוטרופוסין סתם **לחלק נכסיו הקדש בכל שנה ושנה בחנוכה לעניים** וליתומים ולאמנות וכו'.

שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רצ"ז

הבן סוד נפלא **שחנוכה** בא"ת ב"ש מנין **סוד צדקה** - שעיקר צדקה צריכה להיות ניתן בסוד, כמו ברכת שמן שהיה סמוי מן העין. ובחנוכה מחוייב ליתן בפרט לנערים לומדי תורה וכו'. **סוד צדקה** מנין **רע** חסר אחת, **שסוד צדקה** מחסר הרע אחת אחת. מתוך דברי **החנוכה הבית** המובא במגן אברהם הנ"ל

מרבית בצדקה בימי חנוכה, כי הם מסוגלים לתקן בהם פגמי נפשו על ידי הצדקה, וביחוד ללומדי תורה העניים להחזיקם.

קצור שלחן ערוך סי' קל"ט ס"א

גודל מעלת נתינת הצדקה בשמונת ימי חנוכה אלו יותר מכל השנה, הובא בספרים כי ימים אלו מסוגלים מאוד לתקן פגמי נפשו בנתינת הצדקה וביחוד ללומדי תורה להחזיקם. ובדאי מי שיעיין בזוהר הקדוש ובכתבי האר"י ז"ל ויתבונן שורש הדברים בימים אלו במדות וספירות העליונים הקדושים וכו', יתבונן גם כן גודל מעלת התיקון של נתינת הצדקה בימים אלו, וגדול המעשה יותר מן העושה.

יסוד ושורש העבודה שער י"ב

ואשר אדם שנותן למלמד של בניו כמו פורים, וכן לתלמידי חכמים הנצרכים יותר, ולפחות לרגילים אצלו דנכנסים בתוך ביתו, ויזכה בזה דהון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, דככה יעשה מדי שנה בשנה לא פחות ול"ו יותר, אמן כן יהי רצון. ובחמדת ימים פרק ג' מחנוכה אות ל"א כתב דצריכים התינוקות להוליך מעות לרבם בחנוכה, עיין שם טעם לדבר. **מועד לכל חי** להגר"ח פאלאג'י, סי' כ"ז אות ע"ג

היוונים ביטלו את ישראל משלושת עמודי העולם - תורה ועבודה וגמילות חסדים, ומפני זה אנו מחוייבים בימי חנוכה ללמוד תורה, ועבודה בלב זו - תפילה והודאה, וגמילות חסדים בממון וגוף.

ע"פ פרי מגדים

נוהגים הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים. וי"ל טעם על פי פשוטו, דהיונים הרשעים עמדו על ישראל להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך, והשי"ת ברוב רחמיו הושיע להם שיוכלו לקיים תוה"ק ולעבוד עבודתו ית"ש. והנה על שלשה דברים העולם עומד על התורה

ועבודה וגמ"ח, ומסתמא בקשה מלכות יון הרשעה לבטל מהם כל ג' עמודים הנ"ל. והנה נר חנוכה מרמז לנר מצוה ותורה אור - נגד עמוד תורה, והלל והודאה שקבעום - רמז לעבודה, על כן צריכין עוד לרמז על גמ"ח, על כן המנהג לסבב על הפתחים - נגד עמוד גמ"ח.

ויגד יעקב לחנוכה מאמר נר מצוה אות י'

על פי דברי הפרי מגדים יש לתרץ התמיה - מה שלא מצינו בחנוכה ענין לעומת מה שפשטו היוונים ידם בממונם (רמב"ם הל' חנוכה רפ"ג). ובפרט שי"ל שלעומת כל פרט ופרט המנוי ברמב"ם (שם) מצינו הפכו בעניני חנוכה.

שערי צדקה להרה"ק מלויבאוויטש זצ"ל, סימן ס"ה

איתא במגן אברהם נוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים. כתיב כי נר מצוה ותורה אור, ואיתא שסתם מצוה במדרש ובירושלמי הכוונה לצדקה, ולכן נוהגים לסבב על הפתחים. והנה הדלקת נר חנוכה היא עבודה - כמו מנורה שבמקדש, ואיתא שע"י נר מצוה בא אור דתורה, וכשיש שניהם מוסיפים גם גמילות חסדים. אא"ז ז"ל היה משבח דברי הגור אריה שע"י שראה אליעזר אצל רבקה מידת גמילות חסדים צירף לזה תורה ועבודה, משום שאיתא על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. וזהו שכתוב שם ינצח זהב בקע משקלו' ופירש רש"י רמז לשקלי ישראל - שזה עבודה, וכתב יושני צמידים וגו' עשרה זהב' ופירש"י רמז לשני לוחות מצומדות ועשרת הדברות שבהן - וזה תורה. ובחנוכה גם כן - שיש תורה ועבודה - צריכים להוסיף גם צדקה שיהיה גמילות חסדים.

אמרי אמת להרה"ק מגור זצ"ל, חנוכה תרצ"א ליל א'

מגן אברהם כתב נוהגים הנערים העניים לסבב על הפתחים בחנוכה. ונוכל לומר טעם בזה, דהנה קי"ל (שבת כ"ב). שצריך שיהא מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל, וידוע דמזוזה היא תורה ונר חנוכה המרומז על המנורה - היא עבודה, שהם שני דברים מהשלשה דברים שהעולם עומד עליהם כדאיתא (אבות פ"א מ"ב). ובזה המנהג אשר העניים מסבבין על הפתחים נשלם זה השלישי שהוא גמ"ח - כדי שיהא בפתחי כל ישראל כל השלשה דברים שהעולם עומד עליהם. והטעם בשייכות זה לחנוכה הוא מפני שבחנוכה לא היתה הגזירה על הנפשות, רק לבטל מהם תורה ועבודה שהעולם עומד עליהם, וגם הנס שנעשה להם בגלוי היה ג"כ במצוות. על כן צריכים בחנוכה להודות על זה ולעשות עשיות במצוות לרמז על זה שהחזיר לנו השי"ת אלו הג' דברים שהעולם עומד עליהם.

יפה דעת להג"ר יצחק פיגנבוים זצ"ל ראב"ד וורשא, שו"ת סי' י"ט

נס חנוכה בגימטריא **צדקה**. חנוכה הוא אור הגנוז בתורה, יש לשלב שניהם יחד - תורה וצדקה.

ליקוטי אמרי חיים

כתב מגן אברהם נוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים. נראה כדי שיכנס ויצא העני בין מזוזה לנר, ויהי נעם ה' אלקינו עלינו (תהלים צ' י"ז) - כי **נעם** ר"ת **נר עני מזוזה**. בכל לבבך - יחוד ה' במזוזה, בכל נפשך - בנר ה' נשמת אדם, בכל מאודך - צדקה לעני, יברכך ה' בגלל הדבר הזה.

דרשות חתם סופר ח"א ס"ח ג'

וי"ל שזה נרמז במה שאמרו במסכת סופרים (פרק כ' הלכה ה') נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים משמאל שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל לקיים מה שנאמר מה יפית ומה נעמת (שיר השירים ז') מה יפית - במזוזה, ומה נעמת - בנר חנוכה. והיינו שעל ידי נר חנוכה נעשה בחינת 'נעם' על ידי נר עני ומזוזה וכו'.

נתן פריו להגר"נ גשטטנר זצ"ל, חנוכה סי' תר"ע ס"א

וכנראה זהו הענין במנהג ישראל תורה שנהגו לומר ליד המנורה אחר הדלקת הנרות מזמור ויהי נעם, משום ש'נעם' מרמז על שלש מצוות שמקיימים בימי חנוכה. ודבר פלא הוא שהרמב"ם מסיים את הלכות חנוכה בפסוק 'דרכיה דרכי נעם' וכל נתיבותיה שלום' עיי"ש, וזה מרמז לנר עני מזוזה.

שיחות מלוה מלכה להגר"נ גשטטנר זצ"ל, ח"א עמ' פ"א

במגן אברהם נוהגין הנערים לסבב בחנוכה, ומנהגן של ישראל תורה הוא. ורמז כי צריך להשפיע בחנוכה למי שהוא במדרגת נער. ועל ידי הצדקה שנותנים לנערים מתעורר למעלה צדקה וחסד להשפיע לאדם הגם שהוא בבחינת נער.

עבודת ישראל להמגיד מקו"ניץ זצ"ל

שאל לי חד צורבא מרבנן על מה שנוהגים הנערים העניים לחזור בחנוכה על הפתחים, ובעל מגן אברהם ז"ל כתב דבספר חנוכת הבית כתב טעם לזה, והספר אין בידי לראות ולטעום טעמו. ולענ"ד נראה דנהגו לחזור על הפתחים לומר כשם שהקב"ה מילא חסרון השמן בימים אלו, דמשיעור הדלקה לילה אחד הספיק לחי' לילות, גם אתם מלאו חסרונינו להספיק לנו מזון לשמוח בימים אלו. ואפילו מי שיש בידו מעט, יתן באומרו מהנשאר בידי יספיק לי ולכל בני ביתי כאשר נעשה נס בימים אלו שהספיק השמן המועט לחי' לילות, והכל משום פרסומי ניסא.

מגלה צפונות מבעל השבט מוסר, פרשת וישב

פירוש הכתוב (משלי כ"א כ"א) רודף צדקה וחסד ימצא חיים - שמרמז בס"ת רודף צדקה וחסד שבגימטריא כמנין **חנוכה**, שאז היא העת שבני ישראל נותנים צדקה ועוסקים בגמילות חסדים, ועל ידי זה ימצא חיים - שנמשך השפעת החיים להחיות כלל ישראל בחיות הרוחני והגשמי.

מגן אברהם להמגיד מטריסק זצ"ל

מו"ח הגאון הגדול מ' **עמרם בלום** שליט"א (בעל בית שערים זצ"ל) נתן טעם להמנהג שהביא המג"א שנוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים, כי יש הרבה אנשים שאומרים לעניים שבאים לשאול מהם עזר וישועה - הקב"ה יושיע אתכם והוא יתן לכם ברכה ולמה אתם בוטחים בנדיבים, בטחו בה' והוא יצוה לכם את הברכה, ובדברים אלה וכאלה הם משלחים אותם ריקם, ולכן אין מחזירים עוד על פתחיהם. אך בחנוכה שקבעו חי' ימים על הנס, וקשה הלא לא היה נס רק ז' ימים, וצ"ל כתירוץ ה'ט"ז (או"ח סי' תר"ע סק"א) דאין הקב"ה נותן ברכה רק אם יש עכ"פ מעט²⁹. אי"כ שוב אי אפשר לפוטרם בדברים הנ"ל דהקב"ה יברך אותם, דהא לגבי העניים הוי יש מאין - דאפילו מעט אין להם, ועל מה תחול הברכה. לכן נוהגים לסבב בחנוכה דוקא על הפתחים, ודפח"ח ש"י.

ילקוט הגרשוני או"ח סי' תר"ע

²⁹ זה לשון ה'ט"ז ריש סי' תר"ע: נראה לתרץ דלמפרע אנו רואין שגם בלילה הראשונה היה נס, דמצינו בספר הזהר על פסוק מה יש ליכי בבית - שאין הוא יתברך עושה נס ליתן ברכה אלא במה שיש כבר בעולם, ואפי' הוא דבר מועט, אז הוא יתברך נותן ברכה להרבות המעט. משא"כ בדבר ריקן אין שייך בו ברכה לעשות בריה חדשה. ע"כ ניחא כאן, דאילו נדלק כל מה שהיה בלילה הראשון לא היה מקום לנס לחול על שום דבר, אלא ודאי דגם בלילה הראשון נשתייר ממה שהיה ראוי לה וממנה נשתייר, ועל אותו השיור באה הברכה שנעשה שם נס להרבות אותו. וא"כ ראינו שגם בלילה הראשונה נעשה נס, עכ"ל ה'ט"ז.

כתב המקדש מלך בשם מורו, בסגולה להיות ממחזיקי לומדי תורה בימי חנוכה, וסגולתו לתקן עון נשג"ז, עי"ש טעמו.

אגרא דפרקא אות ש"ו

איתא בספרי המקובלים בכח סגולת מצות נתינת צדקה בחנוכה ליראי ה' מתקן מה שפגם בנשג"ז בגלגול זה ובגלגול אחר.

ישמח ישראל להרה"ק מאלכסנדר זצ"ל, פרשת וישב אות ט"ז

לפי סודן של דברים בחנוכה ופורים **ראוי להרבות בצדקה עם עמלי תורה**, שהימים האלה הם בסוד נצח והוד - תמכין דאורייתא, כמבואר בדברי רבינו האר"י ז"ל.

פלא יועץ ערך פורים

חנוכה ופורים הם בחינת נצח הוד - נקראו בשם 'רגלין' המעמידין את הגוף, ומחזיקי לומדי תורה הם בבחינות הללו, וח"ו בהעדר מחזיקי לומדי תורה אין קיום ח"ו. וימי הצרות דהמון ויוונים היה מחמת העדר מחזיקי לומדי תורה. ובזמן הישועה וגאולה נתקנו הב' מועדים הללו לתיקון המדות הללו, על כן תיקנו חז"ל בשתי מועדות הללו להרבות בצדקה.

בני יששכר כסלו טבת ב' ל"ז (השני)

אכסנאי אם מדליקין עליו בביתו אינו חייב בנר חנוכה ובאין מדליקין עליו בביתו חייב להשתתף בפרוטה (שבת כ"ג.). ידוע מה שאמרו בזהר (ח"א קע"א.) מענין ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב - היינו שנגע הס"מ בתמכין דאורייתא, אם אין ח"ו מי שיסמוך הבעלי תורה ח"ו נופל יסוד התורה. ואלו המועדים חנוכה ופורים הם ניתקנו לתקן נצח והוד (פע"ח שער חנוכה פ"ד) נקראים בשם 'תמכין דאורייתא'. **על כן במועדים הללו מצוה להרבות בצדקה ביותר כדי לתקן המדות מה שפגם הס"מ בנגעו לתמכין דאורייתא**, הבן הדבר. והנה לדרכינו נר מצוה הלזה רמז לאור תורה, וכל הלכותיו נוגעין להלכות התורה - תיקנו אורח ההולך למסחר ואינו עוסק בתורה, הנה אם מדליקין עליו בביתו - היינו שהוא עוסק בסחורה כדי להחזיק בניו בבי רב ויספיק צרכיהם כענין כמה טיעי בזהר הקדוש (ח"א ע"ב:) שאמרו שבעבור זה עוסקים במסחר כדי להחזיק בניהם לתלמוד תורה, וזה נקרא 'מדליקין עליו בביתו' - היינו שבניו עוסקים באור התורה בביתו וסמוכין עליו דייקא, הנה איש כזה אינו חייב להשתתף, כי החזקת בניו לתלמוד תורה קודמין לכל אדם. משא"כ סוחר שאין מדליקין עליו בביתו - היינו שאין לו בנים כאלו בביתו לגדלם לתלמוד תורה - צריך להשתתף בפרוטה, היינו להשתתף עם לומדי תורה במעות שנותנים להם - כענין זבולון ויששכר, ויזכה להיות חלקו עם שומרי התורה ועוסקים בה חלק כחלק יאכלו. לרמז זה תקנו בנר מצוה הלזה הלכה הזאת.

בני יששכר כסלו טבת ג' כ"ב

וזה הטעם שמסבבין העניים ולומדי תורה בחנוכה וצריך להזהר אז בצדקה ולהחזיק לומדי תורה, כי המחזיק לומדי תורה מתקנין רגלי הקדושה כנודע, ובזכות הצדקה יבא גואל צדק במהרה בימינו כמאמר הפסוק ושביה בצדקה, ויברך את עמו בשלום כמאמר והיה מעשה צדקה שלום אמן סלה.

קדושת לוי סוף קדושה חמישית לחנוכה

ויגע בכף ירכו ותקע וגו'. הנה ידוע מהזוה"ק שמפרש ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב - שנגע הס"מ שרשל עשו בתמכין דאורייתא. והנה כתב בספר בני יששכר במאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ג' אות כ"ב אשר חנוכה ופורים הם ניתקנו לתקן נצח והוד שהם נקראין תמכין דאורייתא. על כן בחנוכה ופורים מצוה להרבות בצדקה כדי לתקן מה שפגם הס"מ בנגעו

לתמכין דאורייתא, עי"ש. וזה יש לרמז 'ויגע' גימטריא 'חנוכה', 'כף ירכו' גימטריא 'פורים' וכו'. רומז שבחנוכה ופורים ע"י הצדקה מתקנין הפגם של ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב. **אלפי מנשה** פרשת וישלח

ידוע מספה"ק כי התמכין דאורייתא המחזיקים את התלמידי חכמים לומדי התורה, מעלה עליהם הקב"ה כאילו למדו בעצמם וידם רב להם ליטול חלק בראש בשכר לימוד תורתם, כי התמכין דאורייתא שהם בוני התורה נחשבים כלומדי התורה עצמם. **וענין זה של החזקת התורה הוא מעיקרי יסודות קיום בני ישראל בגלות המר הזה**, שיהיה לכל אחד ואחד חלק בעסק התורה אף אם אינו זוכה ללמוד בפועל. ועי"י זה זוכים להמשיך השפעות טובות ופרנסה בריוח, כמו שאמר הכתוב (דברים ל"ג י"ח) שמח זבולון בצאתך ויששכר באהלך, ופירש רש"י ז"ל שמח זבולון בצאתך - הצלח בצאתך לסחורה, היינו על ידי שתומך ביששכר לישוב באהלה של תורה זוכה לשמחה ולהצלחה בפרקמטיא. והענין הוא כי התלמידי חכמים והתמכין דאורייתא המה בבחינת נצח והוד - תרין שוקין (תיקוני"ז י"ז), כי לומדי התורה הם בבחינת 'הוד' כידוע, ותומכי התורה בבחינת 'נצח', ועל ידי שמייחדים נצח והוד זוכים להתעוררות רחמים וחסדים והשפעות טובות. וזהו סוד אמרם ז"ל (פסחים קי"ט). ואת כל היקום אשר ברגליהם (דברים י"א ו') - זה ממונו של אדם שמעמידו על 'רגליו', כי על ידי החזקת התורה שהיא השלמת התרין שוקין, זוכה לממון ושפע המעמידו על רגליו. ועל דבר זה נאבק יעקב אבינו ע"ה עם שרו של עשו, כי שרו של עשו ראה שבאחרית הימים יתמעטו פרנסות ישראל ורצה לפעול שיצמצמו בהחזקת התורה ויוכל לקטרג עליהם בזה ח"ו, ולכן נגע בכף ירכו, כמבואר בזוה"ק (ח"א קע"א). שנגע בתמכין דאורייתא. וזהו שנאמר (בראשית ל"ב כ"ה) ויאבק איש עמו, **איש עמו** בגימטריא **חת"ך** שהוא השם של פרנסה (שער הכוונות דרושי תפילת השחר דרוש א'), להורות כי על דבר זה נאבק עמו - לצמצם ענין החזקת התורה בזמן שיתמעטו פרנסתם של ישראל.

ונראה כי **זו היתה ג"כ עצת היוונים הארורים - לעקור מישראל ענין זה של החזקת התורה**, כי הנה עיקר מטרתם היתה לבטל את ישראל מעסק התורה הקדושה כמו שאנו אומרים 'להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך', ולזאת היתה עצתם לפגום בתמכין דאורייתא כדי שע"י זה יתמעטו לומדי התורה עד שיתבטלו לגמרי רח"ל. וזהו שאמרו חז"ל (שבת כ"א): 'כשנכנסו יונים להיכל טימאו כל השמנים שבהיכל', 'היכל' רומז לתמכין דאורייתא שהם מבחוץ כנגד לומדי התורה שהם בבחינת קודש הקדשים שהוא מבפנים, 'שמן' רומז למחשבה כידוע (עי' פע"ח שער עולם העשיה פרק ד'), והיינו שרצו לפגום מחשבות מחזיקי התורה - שימנעו מלפרנס את התלמידי חכמים. אולם כשגברה מלכות בית חשמונאי 'ונצחום', היינו שזכו לתקן בחינת 'נצח' המורה על תמכין דאורייתא כנ"ל ונתרומם קרן התורה ונהפך מבחינת 'ידוה' ל'הוד' (עי' זוה"ק ח"ג רמ"ג). - על ידי שהמשיכו לתמוך ולהחזיק בידי לומדי התורה, על ידי זה זכו לעורר מדת רב חסד שהיא מקור ההשפעות, וזהו ומצאו פך אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, דכהן מורה על חסד כידוע (עי' זוה"ק שם קמ"ה:), וא"כ כהן גדול מורה על בחינת רב חסד. ואפשר לומר כי זהו ענין אמרם ז"ל (חולין צ"א). כאשר נאבק יעקב אבינו ע"ה עם המלאך **שכח פכים קטנים וחזר עליהם**, היינו שהקב"ה הצופה ומביט עד סוף כל הדורות הראה לו אז באותה שעה, שעתידים בניו להתגבר ולנצח בענין זה בימי החשמונאים, שאז יזכו לתקן ענין החזקת התורה, וזהו **פכים קטנים - רמז לפך השמן**, ועל ידי זה יתהפך מה שנגע ב'כף' ירכו ל'פך' אחד שהיה מונח בחותמו של כהן גדול. וזהו הענין במה שכתבו הקדמונים **שנוהגים הנערים לחזור על הפתחים בימי חנוכה**, היינו שהנערים חוזרים על פתחי הנדיבים התמכין דאורייתא לעוררם להחזקת התורה שנתקן על ידי נס חנוכה.

עקידת יצחק להרה"ק מאלכסנדר זצ"ל

טעם המנהג לחלק **דמי חנוכה** - כי נהגו העניים לסובב על הפתחים בחנוכה, וכיון שהיו העניים מתביישים היו שולחים את ילדיהם, והילדים התביישו שדוקא הם מקבצים, לכן נהגו לתת לכל הילדים כדי שלא יתביישו העניים, וזה מקור המנהג לתת דמי חנוכה.

מין הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם אביו הקהלות יעקב דרכי יעקב עמ' מ"ו

הטעם למנהג שנתפשט בישראל ליתן בחנוכה מעות חנוכה אומר האדמו"ר **רבי יששכר דוב מבעלזא** זצ"ל, לפי שההלכה היא שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק והוא הדין בארבע כוסות צריך האדם להשתדל לקיימן בעצמו. והסיבה מאחר ושתי מצוות אלו אינם כשאר מצוות שבתורה שהדין הוא אם נאנס מלקיים מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, שכן הטעם של מצות נר חנוכה וארבע כוסות הוא כדי לפרסם הנס, וכאשר אינו מקיים את המצוה הרי לא נתפרסם הנס על ידו ולא נחשבת לו המצוה כאילו עשאה. לפיכך נוהגים להעניק לעניים מעות חנוכה כדי שיוכלו לקיים את המצוה. אולם בכדי שלא לבייש את מי שאין לו נוהגים לחלק מעות חנוכה גם לשאר אנשים.

חיים שיש בהם מועדי השנה עמ' רמ"ח

טעם מנהג ישראל לחלק בחנוכה מעות לתלמידי חכמים ולתנוקות, משום שישראל עם קדשו מפזרים תמיד הרבה כסף בכל יום טוב לחבב המצוה, ובחנוכה ההוצאה על נרות חנוכה אינה רבה, לפיכך מוסיפים ומוציאים ממון בשביל חיזוק תלמידי חכמים, ומחלקים לתנוקות מעות חנוכה לפרסם הנס ולחבב את המצוה, כי מצוה העולה בהרבה כסף חביבה יותר, ומנהג ישראל תורה הוא.

בינת ישראל לחנוכה

אפשר י"ל טעם, מאחר דבכמה דברים מהדרינן בחנוכה אפרסומי ניסא, א"כ י"ל היינו טעמא דסיבוב הנערים, דהוא פרסומי ניסא.

שו"ת בית ישראל מכון ירושלים תשנ"ח, או"ח סי' פ"ט

וראיתי באחד מן הספרים וכעת אינני זוכר מקומו שהיה מנהג קדמון שראשי ישיבות ורבנים היו הולכין בחנוכה לקבץ מעות חנוכה. והטעם נראה פשוט בזה דלפי שהנס נעשה ע"י שנמסרו זדים ביד עוסקי תורתך ולעורר זה הנס נותנים צדקה ללומדי תורה ומחזיקין אותן, דלולי הם לא היה הנס כלל. ואולי בדורות האחרונים הנהיגו לתינוקות לסבב מפני טעם הנ"ל והרבנים בעצמם לא הלכו כי הושפל כבוד התורה ונחשב לבזיון כמובן.

שו"ת משנה הלכות ח"ז סי' פ"ח

איתא בספה"ק דבחנוכה יש להרבות בצדקה, ויש לפרש משום דהנהגה אחז"ל (שבת קל"ט). אין ירושלים נפדה אלא בצדקה, וחנוכה הוא הזמן המסוגל ביותר לעורר את הגאולה מחמת שהימים עצמם הם מעין גאולה, כיון שנר חנוכה הוא מעין עבודת המקדש, לכן ראוי להרבות אז בצדקה שזה מביא את הפדות והגאולה. צדקה היא גם שלום כדאיתא בזוה"ק פר' מקץ (ח"א ר' ע"ב), ועיקר הגלות באה ע"י שנאת חינוס, ולכן צדקה שהיא שלום היא תיקון לשנאת חינוס ומקרבת את הגאולה. וראוי להרבות השלום בחנוכה ולעקור מליבו שום טינה ותרעמות שיש לו על שום בר ישראל ולעורר אהבה לכל אחינו בני ישראל, וזה גם כמו צדקה כנ"ל וצדקה היינו שלום.

ארץ צבי מועדים חנוכה תרפ"ה

יש ליתן טעם למ"ש המג"א שנוהגים הנערים העניים לסבב על הפתחים בחנוכה, וי"ל שבא לרמז על מה שקיימו וקיבלו עליהם היהודים בימים ההם להיות כאיש אחד ובלב אחד ולגמול חסד עם כל איש ישראל, אפילו עם העניים בדעת שנמשכו אחר היוונים והחניפו להם

כשהיתה ידם תקיפה עלינו וציערו את החסידים ואנשי מעשה, ולאחר הנצחון לא הקפידו עליהם והבליגו על סבלם באמרם כל דעביד רחמנא לטב עביד. וכשבאו ה'נערים' ההם קטני הדעת המנוערים מן המצוות (עי' חגיגה י"ד). לחזור על הפתחים נתנו להם ממון כי אין מדתם של ישראל להיות עברתם שמורה לנצח.

שפע חיים צאנו, דברי תורה גליון תק"א

טעם למה דאיתא נהגו עניים לסבב בחנוכה, משא"כ בפורים. נ"ל כי הנה הנר חנוכה צריך להיות בשמאל הפתח והמזוזה היא בימין (שבת כ"ב.), והנה מזוזה ימין ר"ת מ"י, וחינוכה ש'מאל ר"ת ח"ש, ובין אותיות שניהם משיח, אבל הם רחוקים זה מזה שזה בימין וזה בשמאל, ואיתא בגמרא (ב"ב י'). שגדולה צדקה שמקרבת את הגאולה, ועי"ז שבא העני לפתח הוא מקרב השמאל לימין ונשלם אותיות משיח.

אור לשמים ליקוטים

ויש לפרש עפ"ז נמי מה שאמרז"ל (שבת כ"א): 'קבעום ועשאוים ימים טובים', דקשה כיון שאינם נאסרים במלאכה למה להו לקרותם ימים טובים, הוה להו למימר קבעום ועשאוים ימי הלל והודאה. ויונח לנו עפ"י מה שכתב הרב הגדול מהר"י מטרנאני ז"ל דיש מצוה שהיא מגינה לעולם כמו סגולת התורה, והיא מצות צדקה, עשיר שמספיק לתלמיד חכם ללמוד והנה יש לו חלק בתורתו, המצוה הזאת כתורה דמיא שמאירה ומגינה לעולם. ובזה פירש הרב ז"ל הפסוק (שמות כ"ז כ') ויקחו אליך, ויקחו (לשון קנין בכסף היינו יקנו בקנין כספם), שמן זית (רמז לתורה שנקראת שמן זית כידוע) ז"ך (הם כ"ז אתון דאורייתא, נ"ל) כתית למאור (העשירים הסוחרים המכתתים רגליהם במסחר בכדי למאור להספיק למאור תורה, נ"ל), ועי"ז להעלות נר תמיד (רצ"ל הגם שהמצוה נקרא נר שאינו מאיר רק לפי שעה, עכ"ז אותו הנר יהיה נר תמיד יגין לעולם כמו התורה). וי"ל לפי זה, דהנה כתבתי לך שמצות נר חנוכה ג"כ זה סגולתה כיון שהיא רמוזה לאור התורה והוא הארת התורה מן האור הגנוז בה, וגם היא רמוזה בפסוק ויקחו אליך שמן וכו' (וכמ"ש לעיל מאמר ב' אות י"א בשם הקדוש הרוקח ז"ל) וכתוב בה להעלות נר תמיד, אותו הנר הוא תמידי מגין לעולם כמו התורה, הנה זה הוא מצות נר חנוכה, אבל שארי המצות דחנוכה היינו הלל והודאה הנה הם רק מצות, הנה לבעבור זה עשאוים ימים טובים, וכבר ידעת מן הזהר (ח"ב פ"ח ע"ב) דביום טוב מחויבין ליתן צדקה (ובפרט לבעלי תורה, ומאן דחדי ולא יהיב למסכני וכו'), הנה לבעבור זה קראו ג"כ לימים האלה ימים טובים, להרבות בהם צדקה כמו בימים טובים, ושניהם כאחד טובים מצות נר חנוכה ומצות צדקה ותהיה צדקתם עומדת לעד, והבן.

בני יששכר מאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ד' אות צ"ו

ואתה ברחמיך הרבים וכו'. אמרו רז"ל (ויק"ר פ"ז ד') אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחילה, וכתב הרב הגדול מו' חיד"א זלה"ה בשם ספר ארץ צבי, אין בעל הרחמים פוגע אבל מדת הדין פוגע. וזהו שאומרים בנוסח ההודאה, ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, היינו בעת שהיה מדת הדין שולט, אלהי"ם מילוי ההי"ן בגימטריא צר"ה, ואז חלילה פוגע בנפשות. על כן אתה ברחמיך הרבים וכו' שנתהפך מדת הדין למדת הרחמים, והנה כתבו סגולה לזה על ידי צדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים (שמו"ר פמ"א א'), על כן תקנו להרבות בצדקה בחנוכה (כמו בפורים שאמרו גם כן בנוסח ההודאה ואתה ברחמיך הרבים), בין והתבונן.

בני יששכר מאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ד' אות קנ"ב

הטעם שמסבבין בחנוכה לקבל צדקה, כי היא שעמדה לאבותינו בימים ההם לעורר רחמי המקום עלינו כמאמרם (שבת קנ"א): כל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים.

ייטב פנים לחנוכה אות י"א

כשעמדה מלכות יון הרשעה והחשיכה עיניהם של ישראל בגזירותיהם ראו החשמונאים הקדושים שמדת הדין מתוח עליהם כי מי זה אמר ותהי ה' לא צוה, והכל בא בהשגחתו ית"ש, לכך נתאזרו ועסקו בצדקה וחסד ובכח זה הפכו מדת הדין לרחמים. וזהו אמרינו בנוסח ההודאה ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם, כלומר בעת צרתם שהיה מדת הדין מתוח עליהם עמד להם הקב"ה ברחמיו הרבים, כי נהפך מדת הדין לרחמים. ולכן רבת את ריבם דנת את דינם נקמת את נקמתם, אך במה זכו להפוך מדת הדין לרחמים על זה אמר מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים וטמאים ביד טהורים ורשעים ביד צדיקיים, ומבואר בספרים (קהלת יעקב ערך צדיק) דצדיק הוא מלשון צדקה והעוסק בצדקה וחסד בכל עת נקרא צדיק. ועל ידי שעסקו בצדקה וחסד הפכו מדת הדין לרחמים וזכו לישועה. ומעתה מובן הענין שכתב במגן אברהם שנהגו העניים לסבב על הפתחים בחנוכה, כי מאחר שכל עיקר הנס נעשה על ידי מצות צדקה ובכוחו זכו להפוך מדת הדין לרחמים, על כן הזמן גרמא בימי החנוכה להרבות בצדקה וחסד. ויש להוסיף ולומר דמהאי טעמא תקנו חכמים להדליק נר חנוכה אצל הפתח, כדי לרמז בזה שנעשה הנס בזכות הצדקה שנתנו לעניים המחזירים על הפתחים, שעל ידי זה נהפך מדת הדין לרחמים וזכו לישועה גדולה.

ברך משה סאטמר לחנוכה (ריח דודאים אות ג')

ואולי י"ל כי באמת היה הנס דחנוכה בכח הצדקה שעשו ישראל זה עם זה כי לכל דבר צריך איתערותא דלתתא כידוע והם עשו צדקה והוא מראה האחדות והשלום.
ויאמר יהושע חנוכה אות א'

וכן עשו ג"כ החשמונאים כאשר הובא בשל"ה (תורה אור פר' וישב ד"ה וענין ותקע) בשם ספר יוסיפון בן גוריון, שכשנצחו החשמונאים מלחמות גדולות אז חילקו הרבה מהשלל לעניים ואביונים ולא בזזו ושללו הממון לעצמם אף שהשליכו נפשם מנגד ונכנסו במלחמה, בכל זאת האמינו וידעו כי לה' המלחמה והוא לחם ולא אמרו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה אשר לקחו במלחמה, על כן נתנו הכל וחלקו הממון לעניים. ומזה הטעם נראה לי נתפשט המנהג בישראל כאשר הובא במגן אברהם ריש הלכות חנוכה שנערים עניים מחזירים על הפתחים, כי גם החשמונאים עשו כזאת ונתנו אחר המלחמה כל הממון לעניים ואביונים.
שבט סופר חנוכה

ונראה לי המנהג דהוי קצת דומה לפורים כיון שנעשה גם כן נס בו ביום.
נוהג כצאן יוסף חנוכה י"א

המנהג בישראל ליתן צדקה בחנוכה, טעם הפשוט להדמות במקצת לפורים דכתיב ביה ומתנות לאביונים, כי בשניהם מצוה לשמוח וליתן הודיה לשמו יתברך הודיה קרבן תודה, ועכשיו הצדקה קרבן תודתו, והשמחה אין לך שמחה גדולה באמת מלשמח לבבות נדכאים, והיא השמחה דכתיב בתוה"ק ושמחת לפני ה' וגר ויתום ואלמנה ועניים אשר בשעריך, ואם אתה משמח את שלי אני משמח את שלך.

תקון שלמה להג"ר זלמן שפיצער חתן החת"ס זצ"ל, דרוש ב' לשבת חנוכה

י"ל בטעם הדבר דהנה בחנוכה התחילו להקריב קרבן התמיד ושאר הקרבנות מחדש כי היה המזבח בטל ואחר ניצוח המלחמה חנכו המזבח, כמבואר במדרש (ילקוט מלכים ב' סימן קפ"ד), ולכן מן הדין היה להודות ולהלל בימים הללו בהקרבת קרבנות לפניו ית"ש. אך היות כי בעוה"ר חרב בית המקדש ובוטל התמיד והקרבנות, על כן אנו משלימים זה בעשיית צדקה דהוא כקרבנות כדאיתא בגמרא (סוכה מ"ט): אמר רבי אלעזר גדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות שנאמר (משלי כ"א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח.

ויאמר יהושע לחנוכה אות כ"ה

ידידי הגר"י פורת זצ"ל כתב לי בזה, בסוף מגילת אנטיוכוס נאמר על כן כל בני"י מהיום ההוא בכל גלותם שומרים הימים האלה וקוראים להם ימי משתה ושמחה, ובהלכות חנוכה כתב הרמב"ם התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו ימי שמחה והלל, ובפ"ב ממגילה כתב שאין שמחה גדולה ומפוארת אלא לשמח לב עניים ודומה לשכינה שנאמר להחיות לב נדכאים, ע"כ. ומ"ש ללומדי תורה כך היא המדה וכמ"ש הרמב"ם בפ"ב מהל' חגיגה הלי"ד ומצוה בלוי יותר מן הכל. וא"כ מבואר דבימי חנוכה יש להרבות בצדקה וביחוד ללומדי התורה.

ואולי י"ל בזה שאומרים ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן כהיום הזה, ומה ביאור כיום הזה. ואולי שיש להרגיש שהיום אירע הנס ושנפדו היום, וכשאחד בצרה ונפדה עליו לפדות עצמו בממון, והוא הממון שנותנים ללומדי תורה להרגיש שנפדו.

שו"ת רבבות אפרים ח"א סי' ת"מ אות ג'

בבני יששכר (לחנוכה מאמר ד' אות פ"ח) הביא דברי הרב החיד"א ז"ל (בראש דוד פרשת מקץ) בטעם שגזרו היוונים לבטל מישראל שלש מצוות חודש שבת ומילה, כי על ידי מצוות אלו ניכר שישראל נקראים בנים למקום. מצות שבת מוכיח שישראל נקראו בנים כי גוי ששבת חייב מיתה, והטעם משום דשבת קודש הוא שרביטו של מלך והמשתמש בשרביטו של מלך חייב מיתה (סנהדרין כ"ב.), וישראל שומרים את השבת משום דנקראו בנים והשי"ת למו אב. מילה אות ברית קודש אמרו בזהר (שלח דף קס"ה:) דאי נטרין ברית אקרון בנים. קביעות החודש מורה שנקראו בנים, דהרי השי"ת בעצמו כביכול שומר הקביעות שקובעין הבנים, אתם אפילו שוגגין אתם אפילו מוטעין (ראש השנה כ"ה.). וכאשר נתבטלה עצתם בנס חנוכה הראה הקב"ה חיבתו על ישראל ונתגלה לעין כל שאנו בנים למקום, עכ"ד.

והנה גם מצות צדקה מוכיח שבני ישראל בנים למקום, כדאיתא בגמרא (בבא בתרא י'). ששאל טורנוסרופוס הרשע את רבי עקיבא על מצות הצדקה, מלך החובש את עבדו ובא אחד ופרנסו הלא מתחייב למלך, והשיבו רבי עקיבא ישראל נקראים בנים ואב שכעס על בנו ובא אחד וזנו ופרנסו שכרו כפול, (וראה בני יששכר תשרי מאמר י' אות כ"ו). ובכן כיון שעל ידי נס חנוכה נתגלה שבני ישראל בנים למקום על כן נהגו העניים לסבב על הפתחים ובני ישראל נותנים צדקה בחנוכה להראות שאנו בנים למקום.

דברי יואל לחנוכה אות קע"ט

במגילת בני חשמונאי פרק ע"ד כתיב: על כל קיימו בני חשמונאי וכו' למעבד הדין תמנאי יומין חדוא ויקר כיומי מועדיא דכתיבין באורייתא לאדלקא בהון להודעא למן די ייתי בתריהון ארי עבד להון אלההון פרקנא מן שמיא בהון לא למספד ולא למגזר צומא **וכל גבר דיהי עלוהי נדרא ישלמנה**.

ושמא רמז יש כאן מה שנוהגים לתת צדקה בחנוכה, שהוא כדי לשלם בזה כל נדרי הצדקה. **בשבילי הניסים** סימן א' הערה י"ג

בטעם שנוהגים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים ע"פ מה שכתב באהבת שלום בפ' חקת לפרש כי בידך נתתי אותו וז"ל דהנה ע"י מצות צדקה זוכין לתקן הברית, וזה כי ביד"ך נתתי אותו דייקא פי' ע"י צדקה המתקיימת בפתיחת יד ע"ד פתוח תפתח את ידך עי"ז נתתי אותו"ו היינו שזוכין לתיקן אות ברית קודש, עכדה"ק וכו'. ועל כן בחנוכה זמן תיקון פגם היסוד מסבבים העניים על הפתחים.

מגדנות אליעזר פרשת מקץ, מבן המחבר הג"ר שלמה צוקער זצ"ל

להיות שכל הנס דחנוכה היה תיקון לחטא פגם הברית אשר כל יניקת קליפת יון היה מזה, ונודע בספה"ק (הנהגות צדיקים הדרכות מרבי מרדכי מטשרנוביל זי"ע) כי מאוד מאוד

מסוגל הצדקה לתקון אות ברית קודש, כמאה"כ (ישעיה ל"ב י"ז) והיה מעשה הצדקה שלום, יסוד נקרא שלו"ס.

עזרת ישראל דרוש לחנוכה עמ' ט'

למה שידענו דנר חנוכה רומז על אור התורה כמ"ש בגמ' שבת (כ"ג:) הרגיל בנר הוין לו בנים ת"ח, ופירש"י דכתיב כי נר מצוה ותורה אור, ע"י נר מצוה דחנוכה וכו' בא אור התורה, עיי"ש. וגם ארז"ל (שבת קנ"א:) האי צורבא מרבנן וכו' אם איתא דמעני אהדורי אפתחא לא מיהדר, ועיין במהרש"א בחא"ג שם, וגם בילקוט תהלים (סי' ל"ז עה"פ נער הייתי וגו'). ולזה י"ל דנוהגין לסבב על הפתחים להראות ולעורר שע"י נר חנוכה אם ירגילו ויזהרו כראוי יוכלו לזכות לבנים תלמידי חכמים שלא יצטרכו לאהדורי על הפתחים כמוהם.

שער נפתלי להגאון אב"ד מאד זצ"ל פרשת בראשית

ונראה לפענ"ד לומר טעם על הדבר, כי אמרו חז"ל (שבת קנ"א:) צורבא מרבנן לא מיעני, והא חזינן דמיעני, אהדורי אפיתחא לא מיהדר. והנה בחנוכה אנו עושים רמז לנרות המנורה שהוא בדרום והרוצה להחכים ידרים, ע"כ לא ירצה להחכים רק בחכמת התורה דבשאר חכמות נאמר לא לחכמים לחם, ובחכמת התורה עכ"פ אהדורי אפיתחא לא מיהדר. על כן הנערים שלא זכו עדיין לחכמת התורה יחזרו על הפתחים ויתעוררו שרק בלמדם התורה יוכלו להנצל מזה מלהדר על פיתחא. ולזה ג"כ נר חנוכה על הפתח.

שו"ת תפארת נפתלי להגאון אב"ד שארמאש זצ"ל, או"ח סי' מ"ו

בבני יששכר בדרושי חנוכה בכ"מ מביא מה שהוא מקובל מצדיקים כי ימי חנוכה מסוגלים לפקידת עקרות כמו ראש השנה, שכן 'מתתיהו' הוא גימטריא רא"ש השנ"ה, עיי"ש. עפ"י יש להבין דברי חמג"א נוהגין הנערים לסבב בחנוכה על הפתחים, דהנה ידוע מה שאחז"ל במסכת ב"ב מה יעשה אדם ויהיו לו בנים זכרים ר"א אומר יפזר מעותיו לעניים, ועל כן מרבים בצדקה בחנוכה כדי שיהיו לו בנים זכרים, כי אשרי למי שבניו זכרים וכו'.

באר שלמה להג"ר שלמה צוקער זצ"ל מערכת ח' אות י"א

יש לרמז כי נס חנוכה כמנין צדקה, ומבואר בשו"ע (יו"ד רמ"ט ס"ו) כי שמונה מעלות יש לצדקה, על כן בני"ס חנוכ"ה שגימטריא צדק"ה תיקנו הדלקת הנרות ח' ימים. ובהיות הימים האלה מסוגלים לקיום מצות צדקה ע"כ נוהגין העניים לקבל צדקה בחנוכה.

חמרא טבא להרה"ק מבראנוב זצ"ל, חנוכה

צריך להבין למה בפורים המצוה לשלוח המתנות לאביונים לביתם, ובחנוכה הן מסבבין. ונראה דאחז"ל גדול החסד שעושה עני עם העשיר יותר ממה שהעשיר עושה עם העני, דהעשיר מחייו בעוה"ז ועני מזכהו לעוה"ב, ויפה שעה אחת קורת רוח בעוה"ב מכל חיי העוה"ז. גם אף דנותן לעני - כל ימי עני רעים והוא מזכהו לעולם שכלו טוב. ובט"ז סי' תר"ע מחלק בין פורים לחנוכה דבפורים היה הצלת נפשות ובחנוכה היה הצלת הדת תוה"ק. ולזאת בפורים דהיה הצלת נפשות מחוייב העשיר לשמח נפש העני לשלוח לעני לזכותו בחיי עוה"ז. אבל בחנוכה היה הצלת הדת מסבבין העניים לזכות העשיר לעולם הבא, דזכר עשה לנפלאותיו מעין נפלאותיו

אור דוד מגילת אסתר

וזהו מה שרמזו לנו חז"ל במה שאמרו שבת (כ"א:) שאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה ופירש"י להרצות למנות ע"כ. ויש מפרשים שלהרצות היינו לבדוק המעות, (עי' מאירי שם ועוד). וכן פסק בשו"ע (או"ח תרע"ג א') וז"ל ואפילו לבדוק מעות או למנותן לאורה אסור וכו'. ולכאורה מה שייכות יש בין נר חנוכה לבדיקת ומנין המעות שנחשוש לזה שדוקא אז

ירצה למנות ולבדוק את המעות לאור הנרות. וע"פ דברי המגן אברהם הנ"ל נחא שאז היו יושבים ע"י הנרות ומחלקים צדקה ולכן היו לפעמים צריכים למנות או לבדוק את הכסף.

קובץ תורני ישמח ישראל כסלו תשע"ז עמ' ק"ט

המנהג בימי חנוכה שנותנים דמי חנוכה. ויכול להיות שיש מקור לזה (מלבד האמור במגן אברהם ריש הלכות חנוכה ושם הוא בנערים עניים) שממה שאמרו רז"ל אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, קנקטו במעות דוקא, משמע שבחנוכה נותנין מעות, וקמ"ל שאסור לרצותן כנגד נר חנוכה כי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף.

ילקוט לוי יצחק פרשת מקץ אות ע"ד

מדברי הרמב"ם מבואר שבכלל גזירות היונים הי' לפשוט ידם בממונם, וצ"ב תוכן הענין בזה. וי"ל דהיונים ביקשו לפגוע במצות הנעשים בממון כלומר צדקה וחסד, ולפיכך פשוט ידם בממונם. ומכאן מבואר היטב דברי המג"א דנהגו בחנוכה ליתן צדקה לעניים, דזהו גופא היה המכוון בגזירת היונים לפשוט ידם בממונם, וכשם שכתב הגר"א דבפורים תקנו לכך מצות מתנות לאביונים ה"נ בחנוכה נהגו ליתן.

ויאר לנו חנוכה עמ' רל"ח (עיי"ש שהאריך עפ"ד הגר"א במגילת אסתר)

בראש השנה יום כיפור סוכות ידוע מספרי מקובלים הכוונה מהעבודה היא לבנות הפרצוף בשלימות מחמת שפגמו מאוד ואין לנו צטרת אדם ח"ו, ובחנוכה על ידי צדקה שנותנים לעניים נשלם הפרצוף. ולכן יש לחלק לעניים שמן זית או שעה, וגם ליתן צדקה כפי יכולתו, ויהיה תיקון לפרצופו.

שארית ישראל שער הזמנים חנוכה

שמונה פעמים **נר חנוכה** עולה בגימטריא **תשובה תפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזרה**. שהימים האלו הם ימי תשובה, ותפלה - בהלל והודאה, וצדקה - כדאיתא במגן אברהם שנוהגין הנערים העניים לסבב בחנוכה על הפתחים. וכל זאת להעביר את רוע הגזירה, שנוכה לשנה טובה ומבורכת בגמר החותם בזאת חנוכה כידוע מספרים הקדושים.

שופרא דישראל להרה"ק מבלאז'וב זצ"ל

נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו (פרשת ראה ט"ו י'). י"ל בדרך רמז דתיבת 'לוי' רומז לל"ו נרות חנוכה, שבחנוכה הוא ענין גדול ליתן צדקה, כמו שמביא המגן אברהם בהלכות חנוכה נוהגין לסובב על הפתחים בשביל צדקה. וכמו שמובא בבני יששכר שגמר הדין של ראש השנה הוא בחנוכה, וכדי שידונו אותו לכף זכות על כן סגולה היא ליתן צדקה, על דרך הכתוב (דניאל ד' כ"ח) וחטאך בצדקה פרוק, שעיי"ז יזכה בדין של מעלה שידונו אותו לחיים ולבנים ולמזוני רויחי.

דברי אפרים פרשת ראה

מצות נר חנוכה לשמה סגולתה עשירות

יתכן לומר טעם חדש במנהג שסובבים העניים על הפתחים בחנוכה, ע"פ מה שכתב בשפתי צדיק (חנוכה אות ג'): זקני מו"ר [החידושי הרי"ם] ז"ל אמר לנו דלכך קורין 'חנוכה געלדי' מפני שכתוב בשמאלה עושר וכבוד, מצוה זו הנעשית בשמאל מביא עשירות עכ"ל. י"ל כפי ששמעתי מפה קדשו כמה פעמים שמצוה זו מאירה בשמאל היינו לדברי עוה"ז שהם בחינת שמאל, כן מצוה להניחה בפתח הסמוך לרשות הרבים שתאיר גם לרשות הרבים ששם תמיד ערבוביא, ולפי גודל הארת המצוה נעשים כלים לקבל עשירות שלא יתגשם, כי תמיד רצון שמים להשפיע כל טוב לכל אחד מישראל, אך מאהבת ישראל פן ישבע ויכחש ח"ו כנאמר

בפסוק, או יכשל על ידי העושר באיזה עון, לכך מונעים. ובזמן זה יכולים הדבקים במצוה זו לקבל עשירות³⁰ שלא ימוטו ח"ו. ומפני מה אין לנו עשירות, מחמת שנצרך לעשות המצוה כתיקונה לשם שמים לא בשום פניה ח"ו, איש כזה יוכל להשיג שפע, אבל מי שמכוין להתעשר מאבד הכוונה לשם שמים. וכן בקטורת שמבואר במסכת יומא (כ"ו). שהיתה מעשרת מדכתיב ברך ה' חילו, ומכל מקום וכי היו כל המקטירים עשירים, מסתמא מי שהיה לו נדנוד אחד מני אלף כוונה שיתעשר לא פעל כלום, עכ"ל.

ובספר אמרי חיים (להרה"ק מו"ז'ניץ זצ"ל, אגדות הש"ס) כתב: אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה (שבת כ"ב ע"א). ויש לדקדק למה נקט זאת דייקא, הלא גם לשאר דברים אין להשתמש לאורה. וי"ל הכונה כי נר חנוכה בשמאל, ובשמאלה עושר וכבוד, וכן מצפון זהב יאתה כדאיתא בספה"ק. ורמזו לנו חז"ל שאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, היינו שאין לעשות מצות נר חנוכה בכוונה זו למען יזכה לעושר, עכ"ל³¹.

והנה איתא בחתם סופר לפרש הכתוב (פרשת ראה י"ד כ"ב) עשר תעשר וגו' למען תלמד ליראה את ה' אלקיך, וז"ל: מרמז בזה משאחז"ל (תענית ט'). שמותר לנסות את ה' בנתינת צדקה. והטעם לפע"ד לא דיברה תורה אלא נגד יצה"ר שטוב שיתן צדקה בכוונה זו כדי שילמד תורה לשמה מאשר ילמוד ח"ו להרבות עושר וכבוד וכו'. וזהו שכתבה לנו התורה עשר בשביל שתתעשר - כי מותר לנסות את ה' בכזה וכיוצא בו, והטעם למען תלמד ליראה את ה' - ולא תלמד ח"ו שלא לשמה כנ"ל, עכ"ל.

על דרך זה י"ל דמאחר שסגולת מצות נר חנוכה לקבל עשירות, אבל מי שמכוין להתעשר מאבד הכוונה לשם שמים' (ואז מאבד גם את סגולת המצוה), ויאסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה' היינו לעשות בכוונה זו למען יזכה לעושר, על כן תיקנו לנו שיהיו מסובבים אז העניים לקבל צדקה, אשר בה הותר לעשות בכוונה בשביל להתעשר, כדי שאת מצות נר חנוכה נקיים לשם שמים בלא שום פניה, (וכאשר מקיימים מצות נר חנוכה כתיקונה לשם שמים זוכים גם מכוחה לשפע עשירות).

.....

³⁰ יצויין מה שכתב באהבת ישראל (מועדים זאת חנוכה עת"ר, ועי"ע פרשת וישב אות קפ"ה ואות ר"א): ובשמאל עושר וכבוד הוא על ידי נר חנוכה בשמאל, כי 'להדליק נר חנוכה' גימטריא שמות הפרנסה חת"ך פא"י (הר"ת והס"ת של 'פותח את ידי').

בדברי נפתלי (חנוכה מאמר ה') הביא בשם הרה"ק בעל בית ישראל מגור זצוק"ל על הגמרא (שבת קנ"א): האי צורבא מרבנן לא מיעני, והא קא חזינן דמיעני, אם איתא דמיעני אהדורי אפתחא לא מיהדר. כלומר דאם היה מן המהדרין בנר חנוכה על פתח ביתו לא היה מיעני, כי מסוגל לפרנסה.

³¹ כע"ז כתב אחיו הרה"ק מו"ישווא זצ"ל בשארית מנחם לחנוכה: אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה, היינו שאסור לבקש גשמיות נגד נר חנוכה וכו', ומצותה עד שתכלה רגל מן השוק ולא ירדוף אחרי גשמיות.